

ALEKSANDRA VLATKOVIĆ

GODIŠNJI OBIČAJI PRIMORSKIH BUNJEVACA KRIVOGA PUTA

Aleksandra Vlatković
Muzej Slavonije Osijek
Trg svetog Trojstva 6
HR 31000 Osijek

UDK: 398.3(497.5 Krivi Put)
Stručni članak
Ur.: 2005-02-09

U članku su izneseni podaci o godišnjim običajima Bunjevaca na području Krivoga Puta, njihova tumačenja i promjene značenja tijekom vremena, te u primarnom kontekstu unutar sela na Krivome Putu i kod iseljenih krivopućanskih obitelji u urbanim sredinama. Autorica se osvrnula i na paralelno postojanje predkršćanskih i kršćanskih elemenata u godišnjim običajima.

Uvod

Protok vremena može se promatrati kao ciklički ili kao linearni. Ciklički kalendar se često povezuje s mitskim vremenom, a linearni s racionalnom koncepcijom svijeta i života. Ciklički kalendar može se tumačiti kao rezultat mitskog sukoba načela reda i nereda čija posljedica je kružno izmjenjivanje godišnjih doba. Određene obredne radnje koje se održavaju na dane crkvenih blagdana možemo vezati uz cikličko shvaćanje vremena jer se iz njihova značenja iščitava poticanje vječnog obnavljanja prirode, te rodnosti i obilja u predstojećoj godini. U cikličkom shvaćanju tijeka vremena, ali i u linearnom, blagdani ritmiziraju svakodnevicu. Oni nas na taj način vežu uz prirodu i njezino cikličko obnavljanje. Suvremeni čovjek u većini slučajeva živi udaljen

od prirode i neovisno o njezinim mijenama, te ga blagdani sa svojim običajima povezuju i vraćaju prirodi.¹

Prema definiciji njemačkog etnologa Andreasa C. Bimmera običaj "nije poželjna radnja koja se spontano odvija, već traži određenu pravilnost i ponavljanje, skupinu koja ga izvodi i za koju ta radnja ima značenje; k tome, običaj zahtjeva da je tijekom radnje obilježen početkom i krajem, a da je formalni i znakovni jezik poznat skupini koja ga provodi".² Etnolozi su se u ranijim radovima uglavnom bavili istraživanjem podrijetla pojedinih običaja, tragali za izvornim oblikom običaja, a zanemarivali njihov kontekst u zajednici koju su istraživali. Prekretnicu u tumačenju običaja predstavljaju teze njemačke etnologinje Ingeborg Weber–Kellerman, koja smatra da su običaji sredstva komuniciranja koji, s vlastitim pravilima i predlošcima, prenose poruke unutar određene zajednice i izvan nje. Također smatra da je crkveno–kultno nemoguće odvojiti od pučkog–običajnog, te da pri istraživanjima treba promatrati njihovo prožimanje.³ Naime, godišnji običaji povezani su s važnijim crkveno–kalendarskim datumima, ali u svojoj jezgri ipak sadrže nekršćanske elemente koji su tijekom vremena kristijanizirani. Ovakvu usporednost kršćanskih i nekršćanskih elemenata, odnosno vjerovanja, Pjotr G. Bogatirjov naziva dualizam vjerovanja ili religijsko–magijskim sinkretizmom, smatrajući da seljaci u tom dualizmu ne vide dva suprotstavljena vjerska sustava, već da se ta dva sustava međusobno jačaju.⁴ Kao primjer može se navesti prenošenje nekršćanskih običaja vezanih uz početak agrarne godine na Božić kao početak religijske godine. Na području Krivoga Puta, za vrijeme božićnih blagdana, otprilike jednaka pažnja je posvećena odlasku na polnoćku i slavljenju rođenja malog Isusa, početku novog života, kao i *panju badnjaku* ili unošenju slame, odnosno radnjama koje potiču rađanje i obilje vegetacije, odnosno općenito obilje u predstojećoj agrarnoj godini. Sve mijene običaja, u prošlosti i danas, pokazuju da običaji nisu statične pojave, već se mijenjaju zavisno od gospodarskih, političkih i društvenih prilika. Tim promjenama, prvenstveno funkcija i značenja, običaj "živi", dokazuje svoju važnost i ulogu u životu zajednice. Običaji u sebi sadrže kodove društvenog ponašanja, tragove minulih i znakove sadašnjih vremena.⁵

¹ D. RIHTMAN–AUGUŠTIN, 1992, 13.

² A. C. BIMMER: *Brauchforschung*, u: Rolf W. Brendnich (ur.). *Grundriss der Volkskunde*, Berlin, Dietrich Reimer Verlag, 375-385, 1994. (Prema J. ČAPO–ŽMEGAČ, 1997, 8.)

³ I. WEBER-KELLERMANN: *Saure Wochen. Frohe Feste. Fest und Alltag in der Sprache der Bräuche*. München i Luzern, Bucher, 1985. (Prema J. ČAPO–ŽMEGAČ, 1997, 17.)

⁴ P. G. BOGATIRJOV: *Magičeskie dejstvija, obrjadi i vjerovanja Zakarpatja*, Voprosy teorii narodnogo iskusstva, Moskva, Isskustvo, 167:296, 1971. (Prema D. RIHTMAN–AUGUŠTIN, 1992, 121 – 122.)

⁵ D. RIHTMAN–AUGUŠTIN, 1992, 74, 149.

Slijedeći navedene teorijske postavke pri tumačenju godišnjih običaja na istraživanom području više pažnje posvećeno je običaju postavljenom u kontekst zajednice koja ga je prakticirala u prošlosti, a dijelove tih običaja održala je u reduciranom obliku i promijenjenih značenja sve do danas. Cilj rada nije usmjeren prema istraživanju podrijetla pojedinih običaja, već na prikaz godišnjih običaja bunjevačkog stanovništva na području Krivoga Puta. Nastojala sam, dakle, više pažnje posvetiti "životu", odnosno postojanju običaja u današnje vrijeme kod obitelji koje još uvijek žive u selima Krivoga Puta, kao i kod onih obitelji koje su iselile s tog područja te žive u Senju i Rijeci. Pokušala sam zabilježiti tumačenje i promjene značenja pojedinih običaja tijekom vremena i u različitim sredinama, odnosno u primarnom kontekstu unutar sela na području Krivog Puta i kod iseljenih bunjevačkih obitelji u urbanim sredinama. Osvrnula sam se i na paralelno postojanje predkršćanskih i kršćanskih elemenata u godišnjim običajima. Cilj ovoga rada bio je prikupiti građu, podatke o godišnjim običajima Krivopučana, ali i spoznati njihove funkcije i značenja u današnjem kontekstu.⁶

U postojećoj literaturi, prema mojim dosadašnjim saznanjima, tema godišnjih običaja primorskih Bunjevaca nije sustavno obrađena. Ova tema dijelom je obrađena u knjizi Rikarda Pavelića *Bunjevci*. U poglavlju navedene knjige "Način života, narodna vjerovanja i običaji" kratko su obrađene, između ostalog, i pojedine teme godišnjih običaja primorskih Bunjevaca. Iz ciklusa godišnjih običaja ukratko su opisane poklade, dan Svetog Ivana, Velika Gospa te blagoslov kuća na Sveta tri kralja. Manjkavost ove knjige je činjenica da autor vrlo često ne navodi točne lokalitete na kojima je određena pojava zabilježena. Podatke o pokladama i danu sv. Ivana autor temelji na iskazu triju kazivačica, od kojih za dvije navodi da su iz Senja, ali ne navodi mjesto njihova rođenja ili mjesta na koje se njihova kazivanja odnose. Naime, običaji koji su u knjizi zabilježeni očito se odnose na sela senjskog zaleđa, a ne na sam Senj kako nam autor navedenim načinom pisanja sugerira; takvim poopćavanjima, prisutnim u cijeloj knjizi, gubi se relevantnost i pouzdanost podataka.⁷

Temu godišnjih običaja Krivopučana istraživala sam u svibnju 2004. i srpnju 2005. godine⁸ u mjestima Veljunu, Rupi, Šojatskom Dolcu, Mrzlom

⁶ Tema je istraživana u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta "Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca".

⁷ Rikard Pavelić u knjizi navodi da se podaci o običajima temelje najviše na iskazima Marije Stojević rođene Pavelić i Tonke Pavelić rođene Butković iz Senja, a neki i na osnovi kazivanja devedestogodišnje Ruže Butorac iz kmpotskog sela Drinak. (R. PAVELIĆ, 1973, 183.)

⁸ U srpnju 2005. godine kolegica Petra Kelemen provela je dopunska istraživanja teme godišnjih običaja u mjestima Veljun, Mrzli Dol, Lucići, Krivom Putu i Senju, te se u radu koristim podacima dobivenim tom prilikom.

Dolu, Lucićima, Šolićima, Žuljevićima, Škopcima i Krivome Putu.⁹ Ispitivanje se odvijalo tehnikom intervjua u početku temeljenog na upitnici Etnološkog atlasa broj IV, koja se pokazala preopširnom za istraživanje teme godišnjih običaja u navedenim mjestima.¹⁰ Upitnica obuhvaća brojne teme, poput običaja vezanih uz žetvu, svečanosti pastira, ophoda u božićno i novogodišnje doba, te proljetni i duhovski ophodi koje nisu potvrđeni na terenu. Već prilikom prvih razgovora s kazivačima postalo je jasno na koje teme, odnosno običaje, treba u istraživanjima obratiti više pažnje, a o kojima će se moći samo usputno pitati, odnosno potvrditi njihovo (ne)postojanje. Više pažnje tijekom intervjua posvećeno je onim običajima koje su kazivači sami istakli kao bitne, a to su običaji vezani uz božićni ciklus, prvenstveno Badnjak, Božić, *panj badnjak*, iznošenje slame na Svetog Ivana, te pšenice na Sveta tri kralja.

Pri intervjuiranju posebnu sam pozornost obratila na promjene običaja, pri čemu su kazivači u pojedinim slučajevima samoinicijativno upućivali na starije i novije tradicije. Također su pričali o običajima u današnje vrijeme, te o načinu na koji iseljene krivopućanske obitelji obilježavaju blagdane u urbanoj sredini, u gradovima Senju ili Rijeci. Ovakvim podacima može se dobiti uvid u promjene koje su nastale tijekom vremena i uslijed premještanja običaja u drugi prostorni kontekst. Naime, običaji koji su ranije "živjeli" isključivo na selu, danas su ili iščezli, ili žive u sjećanjima ljudi, ili su prisutni u gradovima, gdje egzistiraju paralelno s urbanim tradicijama vezanim uz određene blagdane.

O pojedinim običajima ljudi su kazivali na temelju sjećanja iz svoje mladosti, prema onome što su proživjeli, ili prema onome što su im pričali stariji ljudi. Takvi podaci odnose se na vrijeme njihova djetinjstva, uglavnom na prvu polovicu dvadesetog stoljeća. Podaci o običajima u kojima su sami sudjelovali, nakon Drugog svjetskoga rata, odnose se na obilježavanje blagdana u godinama komunizma, kao i u današnje vrijeme.

U zasebnim poglavljima ovoga teksta predstavljeni su redom božićni, pokladni, uskrсни običaji, kao i oni vezani uz dane Svetoga Jurja, Svetoga Ivana i Svetoga Martina.

⁹ Podaci za Krivi Put, osim na kazivanjima dobivenim istraživanjem ovog područja tijekom 2004. i 2005. godine, temelje se i na podacima iz Upitnice Etnološkog atlasa (Fd 241) popunjene krajem šezdesetih ili početkom sedamdesetih godina 20. st. prema kazivanju Milana Krmpotića iz Krivog Puta. Upitnica je pohranjena na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

¹⁰ Upitnica obuhvaća sljedeće teme: Običaji kod žetve; Svečanosti pastira; Godišnje vatre; Badnjak (*panj*, stablo, grana), božićno zelenilo, slama; Čestitanje, polaznik, ophodi i igre u božićno i novogodišnje doba; Ophodi s maskama, pokladni običaji, ljuljanje; Proljetni ophodi sa zelenilom za kišu; Duhovski ophodi i igre; Pisanice (teme od broja 132 do 140).

Predbožićni običaji

Unutar običaja vezanih uz zimsko razdoblje kao užu cjelinu izdvojiti ću božićne običaje. Ta cjelina, prema Milovanu Gavazziju, počinje znatno ranije od datuma samog Božića, već krajem studenoga i traje sve do iza Sveta tri kralja.¹¹ Tijekom ovog razdoblja traju pripreme za obilježavanje Božića, nakon toga se slama i pšenica, pripremljeni u predbožićnom razdoblju, koriste u određenim radnjama za poticanje agrarnog obilja u predstojećoj godini. Ovo razdoblje vezano je uz zimski solsticij i obilježeno kao početak *agrarne* godine, te je kao takvo bilo izazov ljudima koji su slavili "*tu prirodnu pojavu, nastojeći da učine neku vrstu bilance, te da uoči buđenja prirode na određeni način osiguraju boljitak u neposrednom budućem razdoblju života.*"¹² Pitanje je kako to da se početak agrarne godine slavi usred zime? Naime, prije prihvaćanja kršćanstva Slaveni su se služili lunarnim kalendarom, prema kojem je godina počinjala s proljećem i početkom vegetacijskog razdoblja. Prihvaćanjem kršćanstva prihvaćen je julijanski kalendar u kojem je početak godine smješten na kraju prosinca. S vremenom je proljetni termin početka godine u praslavenskom lunarnom kalendaru zaboravljen, a obredi kojima se obilježavao početak agrarne godine preneseni su na kršćanske blagdane. Dio novogodišnjih poganskih obreda prenesen je na Božić, a oni koji su bili usko povezani s proljetnim buđenjem prirode na Uskrs.¹³

Na području Krivoga Puta smatra se da je prvi blagdan u zimskom razdoblju Sveti Nikola (6. 12.). Na taj dan roditelji su darivali djecu lješnjacima, orasima, bombonima, jajima, te ako su imali jabukom, narančom i novcem. Kazivači su spominjali da su za Svetog Nikolu roditelji djeci darivali cipele, košulju ili hlače. Darove su stavljali u opanke ili *šlape*, te u čizme, ukoliko ih je netko imao, koje su djeca uvečer ostavljala pokraj kreveta. Također su darove znali staviti i pod jastuk, kako su rekli Ivan Prpić *Kavarica* iz Lucića i Milka Prpić *Markina* iz Veljuna. Prema kazivanju Tome i Ane Špalj *Cucinih* iz Krivog Puta običaj darivanja za Svetog Nikolu bio je češći *onde di je bilo iz općine, pa su bili žandari, učitelji su bili, oni to malo dalje gledali.*

Blagdanom Svete Lucije (13. 12.), na području Krivoga Puta, započinje razdoblje priprema za Božić. Na taj dan ljudi su na cijelom istraživanom području u posudice sijali pšenicu koja bi niknula i narasla do Božića. Ovaj običaj vrlo je raširen i u današnje vrijeme, jednako je popularan u gradskim i seoskim sredinama. Kazivači na čitavom području Krivog Puta sjećaju se da su

¹¹ M. GAVAZZI, 1939, 5.

¹² D. RIHTMAN-AUGUŠTIN, 1992, 13.

¹³ V. BELAJ, 1998, 99-134.

u vrijeme njihova djetinjstva, dakle u prvoj polovici dvadesetog stoljeća, na dan Svete Lucije¹⁴, ponegdje i na dan Svete Katarine¹⁵ ili Svete Barbare¹⁶, sijali pšenicu ili ječam u nekoliko tanjurića. Svaka posudica sa pšenicom posvećivala se pojedincu, te su pšenicu najčešće sijali u onoliko posuda koliko ima članova obitelji,¹⁷ ili se jedna posudica s pšenicom posvećivala većem broju osoba,¹⁸ pa se prema rastu pšenice određivala budućnost, odnosno uspjeh svake pojedine osobe u idućoj godini. Prema kazivanju Milke Prpić *Markine* iz Veljuna pšenica se sijala u tri posudice, kao simbolika Svetog Trojstva. Već izrasla, zelena pšenica stavljala se na badnji stol oko božićnog kruha, a kasnije pod bor, i tu je stajala do Sveta tri kralja kada se iznosila iz kuće, ali se nije bacala već su ju davali blagu, miješali u sjeme koje će se na proljeće sijati ili je stavili na gumno.¹⁹ Vjerovalo se da će tako zaštititi blago od ugriza zmije, osigurati pšenici bolji rast ili da će kokoši bolje nesti jaja.²⁰ U novije vrijeme, nakon Drugog svjetskog rata, kada se velik broj stanovnika iz ovih mjesta počeo trajno nastanjivati u Senju, pšenicu su, kako mi je ispričala Jadranka Tomljanović, odnosili na Nehaj da ju pojedu ptice, a njezina obitelj tako radi i danas. To tumači naputkom svoje bake, koja je naglašavala da se *blagoslov* ne smije bacati "i nije dala čak ni...mrve kruha, od jaja ljuske...to se nije dalo da se istresa u smeće nego se stavljalo u papir i bacalo u vatru".

U razdoblju od Svete Lucije do Božića u svim mjestima na području Krivoga Puta rašireno je vjerovanje o određivanju vremenskih prilika za pojedine mjesece u godini na temelju vremena tijekom tog dvanaestodnevnog razdoblja. Prema riječima Jadranke Tomljanović, koja je odrasla kod bake u Veljunu, i Zlate Tomljanović *Pešine*, djevojke su na trinaest papirića, koje su držale u posudi ili ispod jastuka, pisale muška imena i onda su u razdoblju od Svete Lucije do Božića svaki dan eliminirale jedan papirić i, ne pogledavši što

¹⁴ Sijanje pšenice na dan Svete Lucije potvrđeno je i u Upitnici Etnološkog atlasa, prema kazivanju Milana Krmpotića iz Krivog Puta koji navodi i to da se pšenica povezivala trobojnicom, te da su u nju zaticali svijeću koju bi nakon jela gasili vinom (Fd 241).

¹⁵ Mile Krmpotić *Zekonja*, Veljun.

¹⁶ Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići.

¹⁷ Da se pšenica najčešće sijala u onoliko tanjurića koliko je bilo članova u obitelji potvrdili su kazivači u Veljunu, Krivom Putu, Mrzlom Dolu, Rupi, Šojatskom Dolcu.

¹⁸ Marko Pavelić *Mijatina* iz Podbila rekao je da je jedna posudica s posijanom pšenicom namijenjena cijeloj obitelji, a Ivka Krmpotić *Grabarova* iz Veljuna da je svakom djetetu u kući bio namijenjen po jedan mali tanjurić s posijanom pšenicom, a svim odraslima u kući jedan veći tanjur.

¹⁹ Pšenicu s božićnog stola, prema kazivanjima na terenu, blagu su davali u selima Veljunu, Podbilu, Škopcima, Krivom Putu; stavljali je u sjeme za sijanje u Veljunu i Popićima, te na gumno u Veljunu i Krivome Putu.

²⁰ Podatak da božićna pšenica može utjecati da kokoši bolje nesu jaja čula sam jedino od Marka Pavelića *Mijatine* iz Žuljevića.

piše na njemu, bacale ga u peć. Naime, vjerovala su da će se udati za dečka čije će ime pisati na papiriću koji ostane zadnji.²¹

Badnjak

Jedan od važnijih dana ovoga razdoblja je Badnjak. Ovaj dan obilježen je pripremama za Božić, između ostalog, i pripremom hrane za predstojeće blagdansko razdoblje, pečenjem božićnog kruha, pospremanjem kuće, odabirom i odlaskom po *panj badnjak* i drugim sličnim poslovima. U većini mjesta na ovom području, s iznimkom Rupe i Cupića gdje kazivačima pojava *panja badnjaka* nije bila poznata, rano ujutro na Badnjak gazda kuće, najstariji član, odlazio je u šumu u blizini kuće po *panj badnjak*. U Veljunu su po *badnjak* išla djeca ili mladići.²² Za *panj badnjak* biralo se bukovo ili jasenovo drvo dugačko jedan do dva metra i široko deset do petnaest centimetara. Ponekad se gledalo da to drvo bude ravnije ili da ima još malo i lišća kako bi godina bila rodnija.²³ Kada se *badnjak* donese, nasloni ga se pokraj ulaznih vrata kuće, a kasnije se stavlja na ognjište. *Panj badnjak* tako gori cijeli dan, do iza polnoćke, sve dok *ne pregori*. Prema riječima Milana Prpića *Markina* iz Veljuna, tko je prvi primijetio da je drvo *prigorilo*, taj je *dobio prvo tele od krava ili janje ako su ovce bile*, odnosno novce od prodaje prvog teleta ili janjeta.²⁴ Kada je *badnjak pregorio*, gazda kuće ili neki drugi član obitelji zalijevao ga je vinom i govorio "*ja tebe napajam vinom, ti men Gospodina Boga mirom*".²⁵ Komad drveta koji nije do kraja izgorio spremao se na tavan,²⁶ u gospodarski objekt, štalu,²⁷ "*više grede u kući*"²⁸ ili na *rožnjik*, odnosno gredu na krovu²⁹; tu je bio do proljeća kada se prilikom oranja zaorao u prvu brazdu ili se

²¹ Jadranka Tomljanović koja živi u Zagrebu, o ovom gatanju čula je od svoje mame, Eleonore Prpić *Lejine* iz Veljuna. Zlata Tomljanović *Pešina* u mladosti je i sama gatala na taj način, te je prema njezinim riječima na posljednjem papiriću pisalo ime Ivan koje je i bilo ime njezinog tada budućeg supruga.

²² Prema kazivanjima Milana Krmpotića *Zekonje*, Milana i Milke Prpić *Markinih*, te Ante Krmpotića *Škobca* po *panj badnjak* su odlazila djeca ili mladići. Ipak na većem dijelu područja na kojem je ova tema istraživana uobičajeno je bilo da to obave muškarci ili gazda kuće.

²³ Milan Prpić *Markin* iz Veljuna.

²⁴ U većini slučajeva žene su prve primijetile da je drvo *prigorilo*, jer su uvijek bile u blizini ognjišta, dok su muški bili zaokupljeni drugim stvarima, kao slamom, igranjem, orasima i lješnjacima.

²⁵ Milan Prpić *Markin* iz Veljuna.

²⁶ Ante Krmpotić *Škobac*, Škopci.

²⁷ Jure Tomljanović *Ban*, Šolići.

²⁸ Mirko Prpić *Cungo*, Krivi Put.

²⁹ Tomo i Ana Špalj *Cucini*, Krivi Put.

pepeo od badnjaka "*malo posije tobože*" po njivi.³⁰ Oralo se uglavnom početkom travnja, a sam dan nije bio strogo određen. Najčešće objašnjenje, na istraživanom području, takvoga zaoravanja u prvu brazdu je zaštita usjeva od tuče, *krupe*, odnosno osiguravanje boljeg uroda u tekućoj godini. Prema Ivanu Krmpotiću Šoparinu iz Šojatskog Dolca, *badnjak* je ostajao u zemlji bez obzira što se u nju sijalo ili sadilo, a ako bi ga netko slučajno iskopao s motikom, morao ga je postaviti gdje je *bia i zgrnuo si ga zemljom i tu je on trunuo*. Točne razloge ostavljanja *badnjaka* u zemlji kazivač nije znao navesti, pretpostavlja da je služilo za poboljšanje uroda ili protiv tuče, a to je čuo u svome djetinjstvu od ljudi koji su tada imali šezdeset ili sedamdeset godina.³¹ Iznimku predstavlja kazivanje Mile Prpića Popića iz Mrzlog Dola koji se sjeća da su *stari ...onaj ugarak, e, ugarak zapalili i onda nosili oko kuće... To da ne bi kuća izgorila*. Taj ugarak, dok na njemu još ima žari, nosio je na Badnjak uvečer stariji čovjek, *gazda*, oko kuće ponavljajući *Neće kuća izgoriti*. Nadalje, žar *badnjaka* ljudi su na božićno jutro nosili oko voćaka vjerujući da će se tako poboljšati urod.³²

Prema Milovanu Gavazziju *badnjak* u prvoj polovici dvadesetog stoljeća nije bio rasprostranjen po cijeloj Hrvatskoj. Početkom dvadesetog stoljeća pojava *panja badnjaka* zabilježena je na područjima na kojima je još postojalo otvoreno ognjište.³³ *Badnjak* se i na ispitivanom području postupno prestajao unositi s nestankom ognjišta, a kazivači Milka i Milan Prpić *Markini* iz Veljuna sjećaju se da se *panj badnjak* unosio u kuću sve do prije Drugog svjetskog rata, kada se umjesto otvorenih ognjišta počinje koristiti *šparet*, peč na drva. Običaj se napušta iz praktičnih razloga jer se *badnjak*, dugačak i do dva metra, ne može staviti u peč. Na istraživanom području Krivoga Puta, osim u selu Krivi Put, nisam zabilježila ni jednu varijantu *badnjaka* prilagođenu novim uvjetima. Suprotno tome, zabilježila sam samo potvrde napuštanja ovog običaja paralelno s napuštanjem ognjišta. Jedino je Mirko Prpić *Cungo* iz Krivoga Puta naveo, prema sjećanju iz djetinjstva, da su *badnjak* stavljali u peč, ali se ta praksa ubrzo napustila.

³⁰ Ivan Krmpotić *Škobac*, Škopci. Sličan podatak pronašla sam u Upitnici Etnološkog atlasa (Fd 241) gdje je navedeno da se ostaci *panja badnjaka* (nije preciznije navedeno da li je riječ o ugljenu, pepelu ili nedogorjelim dijelovima *panja badnjaka*) stavlja u polje prije nevremena kako bi se spriječila tuča.

³¹ Ivan Krmpotić *Šoparin* iz Šojatskog Dolca rođen je u Veljunu 1925. godine.

³² Ivan Krmpotić *Škobac*, Škopci

³³ M. Gavazzi navodi rasprostranjenost *panja badnjaka*, ali i razna tumačenja ove pojave - tumači se kao vrsta fetiša, zatim upućuje se na njegovo solarno ili apotropejsko značenje, kao i na povezanost s demonom vegetacije, te na povezanost s pokojnicima. Isti autor pretpostavlja da *badnjak* nije praslavenskog porijekla, već da su ga Slaveni preuzeli po dolasku u jugoistočnu Europu, od starosjedilaca ili nekog drugog, te mu dali opće južnoslavensko ime *badnjak*. (M. GAVAZZI, 1939, 12-20; M. GAVAZZI, 1978, 66.)

Prije badnje večere u kuću se unosila slama. Najčešće ju je unosiо gazda kuće i stavljao ju pod stol.³⁴ Unošenje slame u kuću na Božić kazivači na terenu povezuju s kršćanstvom, odnosno sa slamom na kojoj je rođen Isus. U većini mjesta na području Krivog Puta ljudi su slamu posipali po stolu u oblik križa, a preko toga su stavljali stolnjaka,³⁵ a stavljali su ju i pod kruh. Prema kazivanju Milka Prpić *Markina* iz Veljuna slama koja se stavljala ispod kruha, iza Božića se stavljala kokošima u gnijezda, pod nasad, da bi se bolje izlegli pilići. Ivka Krmpotić *Grabarova* iz Veljuna ispričala je da je slamu u vreći donosila njena *baba* i tada je znala *nabrajat*, na sličan način kako je naveo i Ivan Krmpotić *Šoparin* iz Šojatskog Dolca: "*Faljen Isus i Marija, u zdravlju vam doša Bog i porođenje Isusovo, Sveti Stjepan, Sveti Ivan i tako, sve one blagdane u tome nabraja*". Prema riječima kazivača na istraživanom području, u slamu koja se stavljala ispod stola bacalo se lješnjake i orahe, a djeca su se u njoj igrala. Mara Krmpotić *Brndina*, iz Veljuna, sjeća se da su na slamu mogli leći i stariji, kako je objasnila kazivačica radi *večernje radosti*.³⁶ Svi kazivači spomenuli su dječju igru *dešparanje* u kojoj djeca traže lješnjake i orahe po slami, a zatim pitaju jedni druge "*Češ par ili dešpar?*". Ako jedno dijete pogodi ima li drugo dijete paran ili neparan broj pronađenih plodova u ruci, dobiva ih, a ako ne pogodi daje plodove koje sam ima u ruci. U Veljunu, Rupi, Šojatskom Dolcu i Krivom Putu, ljudi su uz slamu u kuću, pod stol, unosili jaram i *teljuge* za volove ili *hamove* za konja.³⁷ Vjerovali su da će volovi bolje orati.³⁸ Prema kazivanju Milana Prpića *Markina* iz Veljuna, uz jaram i *teljuge* koje su bile pod stolom, na stol se stavljao brus s kojim su kasnije *babe* kravama križale vime u slučaju upale.

Slama se iz kuće iznosi na *Ivanje*³⁹ ili na *Stipanje*⁴⁰, a u nekim selima božićna slama iz kuće se iznosila na Sveta tri kralja.⁴¹ Ujutro, na jedan od tih

³⁴ Prema podacima iz Upitnice Etnološkog atlasa (Fd 241) u Krivom Putu slamu je u kuću na Badnji dan unosiо gospodar kuće ili starija žena, koji tom prilikom nisu bili dočekivani na poseban način. S tom slamom kasnije bi se igrala djeca.

³⁵ Slama se pod stolnjak nije stavljala u Rupi.

³⁶ Gavazzi upućuje da su se u prošlosti po slami valjali i svi ostali ukućani, ne navodi u kojim krajevima Hrvatske je zabilježena ta pojava, ali navodi da to čine "*i u novija vremena*" (dakle u prvoj polovini dvadesetog stoljeća) u okolici Vinkovaca, Vojvodini i Međimurju. (M. GAVAZZI, 1939, 22.)

³⁷ Nekoliko kazivača u Veljunu nije potvrdilo unošenje jarma u kuću na Badnjak (Eleonora Prpić *Lejina*, Ivka Krmpotić *Grabarova*, Mara Tomljanović). Jaram nisu u kuću unosili u Cupićima, Šolićima, Žuljevićima i Mrzlom Dolu. Unošenje *hamova* za konja spomenuo je jedino Ivan Krmpotić *Škobac* Škopci. Podaci iz Upitnice Etnološkog atlasa (Fd 241) nisu potvrdili ovu pojavu.

³⁸ Ante Krmpotić *Škobac*. Škopci.

³⁹ Na dan Svetog Ivana božićnu slamu su iz kuće iznosili u selima Veljun, Škopci i Popići.

dana, ljudi su slamu najčešće zaticali za vočke,⁴² ali je i postavljali i odnosili u štalu pod blago⁴³ ili za grede⁴⁴, miješali sa sijenom i davali blagu⁴⁵ ili stavljali u gnijezdo u kojem će se izleći pilići.⁴⁶ Pritom su vjerovali da će vočke bolje roditi, da ih neće uništiti tuča, da neće grom udariti u vočke ili da će se pilići bolje izleći.⁴⁷ Prema riječima kazivača, slama se ne unosi u kuću zadnjih pedeset do šezdeset godina. Kao razlog Jure Tomljanović *Ban* navodi da *trebate imati obitelj, mladu obitelj di su dječica ... al di su stari ljudi jel, šta će vam ona slama, nema se tko uvlačiti, nema nigdje ništa*. Ipak, neki još uvijek unose slamu na Badnjak u svoje kuće, poput Ivana Krmpotića *Šoparina* iz Šojatskog Dolca, Mare Krmpotić *Brndine*, te Mirka Prpića *Cunge* koji u Senj, na Badnjak, donese malo slame na kojoj se onda djeca, njegova i iz susjedstva, taj dan igraju, a već drugi dan slamu iznese iz kuće. Na taj način održava se dio božićnih običaja i prenosi ih se na mlađe generacije u drugom kontekstu, u gradu i s promijenjenim značenjem. Božićna slama, unesena u kuću, za djecu i odrasle danas u gradu znači samo zabavu, bez svijesti o njezinu nekadašnjem magijskom značenju.

Tijekom Badnjaka, osim obavljanja već opisanih postupaka, ljudi su pripremali stol i hranu za badnju večeru, koja je "*prvi ključni trenutak božićnog obiteljskog okupljanja*",⁴⁸ ali i za ostale blagdanske dane. Ispod stola je bila prostrta slama, ali se ona posipala i po stolu, a preko nje se stavljao bijeli *šlingani*⁴⁹ stolnjak. Na cijelom području Krivoga Puta stol za Badnjak spremao se na karakterističan način. Na sredinu stola postavljao se božićni kruh koji ljudi nisu jeli na Badnjak, nego tek na Božić ili *Stipanje*.⁵⁰ Kazivači nisu znali objasniti razloge ovoj zabrani ili navesti eventualne posljedice radi njezina kršenja. Na kruh, ili pokraj njega, stavljali su jednu ili tri svijeće u čašu

⁴⁰ Na dan Svetog Stjepana božićnu slamu su iz kuće iznosili u selima Veljun i Žuljevići, te u Krivom Putu prema podacima iz Upitnice Etnološkog atlasa (Fd 241).

⁴¹ Rupa, Cupići i Krivi Put.

⁴² Za vočke se slama zaticala u selima Veljuni, Žuljevićima, Škopcima i Krivim Putu.

⁴³ U Veljuni, Popićima i Krivom Putu.

⁴⁴ Ivan Krmpotić *Šoparin* iz Šojatskog Dolca.

⁴⁵ Mara Krmpotić *Brndina*, Veljun.

⁴⁶ Eleonora Prpić *Lejina* iz Veljun, te prema podacima iz Upitnice Etnološkog atlasa (Fd 241).

⁴⁷ U postupku zaticanja slame za vočke, na području Hrvatske, koje prati vjerovanje da će ta slama osigurati rodost vočke tijekom iduće godine, Gavazzi je, uz magijsku, prepoznao "*neku nenamjernu racionalnu gospodarsku ulogu*" jer se u slami «*nakupljaju različiti štetočinci, pa se svi utamane, kad se ta slama skine i spali.*» (M. GAVAZZI, 1939, 22–23).

⁴⁸ D. RIHTMAN–AUGUŠTIN, 1992, 93.

⁴⁹ Od njemačkog *schlingen* što znači vesti, a šlingeraj je vezivo, vez i čipka. (B. KLAJČ, 1986, 1298.)

⁵⁰ Na istraživanom području nije zabilježen poseban naziv za kruh koji se pripremao za Božić.

napunjenu pšenicom, žitom ili ječmom na koju su stavljali nekoliko reznjica ili čitavu glavicu bijeloga luka. Tko je imao jabuku stavio ju je na stol pokraj kruha. Milka Prpić *Markina* iz Veljuna, ispričala je da su žene češnjakom i brusom s božićnog stola kravama trljale vime kada je bilo upaljeno. Oko kruha na stolu slagali su posudice sa pšenicom posijanom na dan Svete Lucije. Kruh se stavljao na slamu, izravno ili preko stolnjaka, i bio je omotan bršljanom koji su nabavljali, odnosno kupovali, u Senju. Bršljan su iz kuće iznosili na Svetog Ivana ili Svetog Stjepana i zaticali ga u štalu za gredu, iznad blaga, gdje je ostajao dok sam ne istrune. Kazivači su rjeđe, kao u Veljuni⁵¹ i Šojatskom Dolcu⁵², spominjali da se taj bršljan stavljao na voćke. U Veljuni, Milan i Milka Prpić *Markini* rekli su da su bršljan stavljali u štalu protiv vještica, *coprnja*, odnosno da ne bi zmija ušla u štalu, kako je naveo Ivan Krmpotić *Šoparin*. Mara Krmpotić *Brndina* iz Veljuna ispričala je da su žene, kada se spremala tuča, uzele taj bršljan iz štale i vani ga zapalile, vjerujući da će tako tuča prije prestati. Paljenje bršljana na ognjištu spomenuo je i Mile Prpić *Popić* iz Mrzlog Dola, koji je to zadnji puta vidio tridesetih godina dvadesetog stoljeća, ali nije znao objasniti zašto se taj bršljan palio. Nadalje navodi da su bršljan stavljali u štalu da bi krava davala više mlijeka, te da su kravama iz istog razloga bršljan vezali za rog. Danas u ovim selima malo ljudi drži stoku, pa tako većina više ne stavlja bršljan u štale. Ipak ima ljudi koji ga bez obzira na sve i danas zataknu u štalu, poput Nevenke Krmpotić *Aneličine* i Milana Krmpotić *Zekonje* iz Veljuna.

Osim pšenice i bršljana, u kući se nalazio i bor, stablo jele ili smreke, koje su kitili na Badnjak. Prema kazivanju Eleonore Prpić *Lejine*, borove su počeli kititi kad je ona bila dijete, dakle, nakon Drugog svjetskog rata. Neki kazivači, poput Anke Vukelić *Matičeve* i Ivana Krmpotića *Šoparina*, potvrđuju ovu pojavu i u ranijem razdoblju.⁵³ Prema riječima kazivača, bor su kitili bombonima, jabukama, orasima, lješnjacima,⁵⁴ raznobojnim krep-papirom, obojenim *šiskama* (češerima), sušenim ružicama, a na vrh bora stavljali su jabuku, koja je, prema riječima Eleonore Prpić *Lejine*, bila simbol mira, dobrote, ljubavi, ili paunovo pero koje je značilo ponos, a nabavljali su ga u Lici ili Slavoniji. Oko bora stavljala se pšenica, svete sličice, čestitke i slični predmeti. Krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina dvadesetog stoljeća, kako je naveo Jure Tomljanović *Ban* iz Šolića,

⁵¹ Ivanka Krmpotić *Grabarova*, Veljun.

⁵² Jure Tomljanović *Ban* i Ivan Krmpotić *Šoparin*, Šojatski Dolac.

⁵³ Dunja Rihtman–Augustin smatra da se već potkraj prve polovice devetnaestog stoljeća može pretpostaviti, makar sporadično, postojanje običaja kićenja bora u hrvatskoj seljačkoj kulturi. (D. RIHTMAN–AUGUSTIN, 1992, 64.)

⁵⁴ Kićenje bora ovim plodovima navodi se i u Upitnici Etnološkog atlasa (Fd 241).

pojavile su se kuglice za kićenje koje su s vremenom i prevladale. Bor je bio okićen do Sveta tri kralja, kada se stavljao na ognjište da sagori⁵⁵, ili se sasjekao i bacio⁵⁶.

Na polnoćku su ljudi odlazili oko deset sati navečer u crkvu u Krivom Putu ili Vratniku, gdje se plesalo i pjevalo prije i poslije mise. Do povratka s polnoćke, cijeli dan tijekom Badnjaka, se postilo. Hrana koju su pripremali za badnju večer najčešće su bili grah i krumpir na salatu, kuhana jaja, te *falši* (lažni) bakalar od kuhanog krumpira, a imućniji su kupili i pripremili bakalar.

Na Badnjak se pripremala i hrana za Božić, odnosno hrana koja se jela nakon povratka s polnoćke, kada je prestajao post. Kazivači su uglavnom isticali da se nakon povratka s polnoćke jede *ćeladija*, hladetina. Kao tipična jela koja su se pripremala za Božić navodili su kiselo zelje i meso, a tko je bio imućniji pravio je sarmu, zatim juhu, kuhanu ili pečenu kokoš, odojak, pečeno meso, krvavice. Pekli su kolače od jabuke, sira, pekmeza, orahnjače, ali najviše suhe kekse koje su oblikovali izrezujući kružne oblike iz tijesta pomoću čaše. Na Badnjak su pekli i božićni kruh koji su stavljali na stol, ali se nije mogao jesti do iza Božića. Taj kruh pekao se prvotno pod pekom, a kasnije u pećnici. Božićni kruh bio je sladak, s bogatijim i kaloričnijim sastojcima nego što se stavljalo u kruh koji se jeo svakoga dana. U tijesto za božićni kruh žene su stavljale mast ili putar, šećer, groždice ili suhe smokve, jaja i mlijeko. Ivan Krmpotić *Šoparin* iz Šojatskog Dolca ispričao je da su u tijesto prije pečenja žene zabadale kuhana jaja u ljusci i tako ga stavljale peći pod peku ili u pećnicu. Kruh se nije pretjerano ukrašavao, ali su žene ipak prije pečenja nožem urezivale znak križa ili ga izradile od tijesta. Kruh je najčešće bio jednostavnog kružnog oblika s rupom u sredini ili izrađen poput pletenice, ali isto okrugao – *baškot*. Ljudi su, kako sam čula od Milke i Milana Prpića *Markinih* iz Veljuna, malo božićnog kruha nakon Svetog Stjepana davali blagu.

Kazivači su vrlo često svoju sredinu u razgovorima okarakterizirali kao siromašnu, a između ostaloga, isticali su i siromaštvo u hrani. Nepisano pravilo, uvriježeno u narodu, propisuje obilje hrane na ove blagdane, bez obzira na oskudijevanje tijekom godine. Obilje u hrani na Badnjak i Božić bilo je izuzetak što se može zaključiti i iz pojedinih kazivanja prema kojima se iščekivao povratak s polnoćke da se, nakon molitve, može početi jesti, mrsiti.

Božić

Na dan Božića bitna sastavnica je zajedničko blagovanje, kada se neposredno prije gozbe pali svijeća i moli.⁵⁷ Te postupke obično vrši najstariji

⁵⁵ Milan Krmpotić *Zekonja*, Veljun.

⁵⁶ Jure Tomljanović *Ban*, Šolići.

član obitelji, domaćin kuće. Prema kazivanju ljudi na području Krivoga Puta, svijeću su palili prije ručka, te je najstariji član počeo moliti, a za njim i ostali članovi obitelji. Najčešće se molilo *Oče naš*, *Zdravo Marijo*, te za zdravlje i za duše pokojnika.⁵⁸ Nakon ručka ista ta osoba gasila je svijeću komadom kruha, prethodno namočenim u vino, ili kapanjem vina iz žlice, a u Rupci i Šolićima svijeću su gasila djeca. Raširena su vjerovanja vezana uz dim svijeće. Naime kada se svijeća ugasi vinom, pratilo se prema kome će dim krenuti, te se vjerovalo da će ta osoba iduće godine umrijeti ili da će se udati, što je rjeđe rašireno vjerovanje.⁵⁹ U Veljunu su ljudi vjerovali ukoliko dim krene prema curi ili dečku udat će se, odnosno oženiti; ako dim krene uvis, tada će godina biti rodna, a ako se dim spusti, umrijet će osoba prema kojoj je dim krenuo. Pojedini kazivači su tvrdili da su uglavnom starije generacije u to vjerovali, a drugi su navodili da su ljudi ta vjerovanja doživljavali na šaljiv način, bilo da je riječ o udaji ili smrti. U Šojatskom Dolcu kazivač Ivan Krmpotić *Šoparin* sjeća se vlastitog doživljaja iz djetinjstva vezanog uz dim svijeće: ako je dim otišao prema njemu, njegova mama je rekla *neće tebe, mene će to doći*. Ono što se iz razgovora moglo primijetiti je činjenica da se svi kazivači sjećaju vjerovanja vezanih za dim svijeće, da su ih prenijeli svojim nasljednicima, ali danas svi oni to vjerovanje doživljavaju isključivo na šaljiv način, ako uopće i pogledaju kuda ode dim svijeće koju redovito i u današnje vrijeme gase vinom na Božić. Na ovom primjeru jasno se primjećuje da se pojedini običaji zadržavaju u narodu, ali im se stara značenja gube ili mijenjaju kroz vrijeme u svijesti ljudi, a katkada ih nadomještaju nova značenja.

Na Božić se odlazilo po kućama čestitati. Poželjno je bilo da prva osoba koja u nekoj kući čestita Božić bude muško. Najčešće je to bilo dijete. U tom slučaju ljudi su vjerovali da će godina biti rodnija. Milan Krmpotić *Zekonja* iz Veljuna, naveo je da ako se *krava teli ... biti (će) muško tele, ako se ovca janji da je sretno, da će biti muško, ako je žena za rodit da će biti muško*. U Veljunu sam čula i objašnjenje prema kojem je uloga muškarca važnija jer *muško plodi, žena rodi*. U istom mjestu nekoliko kazivača je ispričalo vjerovanje prema kojem nije bilo dobro doći nekome čestitati Božić bos, jer bi tada konjima otpale potkove.⁶⁰ Pri ulasku čestitar je rekao, kako su to ispričali Ivan i Anka Krmpotić *Bokulić* iz Veljuna, "... *hvaljen Isus i Marija, sretan vam*

⁵⁷ Na području Krivog Puta uglavnom se za božićne blagdane koristi jedna svijeća, a rjeđe tri koje ljudi na ovom području tumače kao simbolički prikaz Svetog Trojstva.

⁵⁸ Ivan Krmpotić *Šoparin*, Šojatski Dolac.

⁵⁹ Gatanje o udaji prema dimu božićne svijeće naveli su jedino Milan i Milka Prpić *Markinovi* iz Veljuna.

⁶⁰ Ante Krmpotić *Škobac*, Škopci.

Božić...rodila pšenica bjelica, u kućici muška dječica". Ova se pojava održala otprilike do Drugog svjetskog rata. Ipak, prema većem broju kazivanja, posebnih radnji i govornih formula prilikom čestitanja nije bilo. Kada je čestitar, za kojega nisu koristili poseban naziv, došao i zaželio sretan Božić ukućani su ga počastili pićem, kolačima i svime što imaju pripremljeno za blagdane. Bilo je slučajeva da žena dođe prva čestitati Božić, te su je, prema riječima nekih kazivača, primili jednako kao i muškoga, dok su drugi kazivači naglasili da je ipak bilo razlike u prijamu, iako nisu znali reći na koji način je ta razlika bila očita, osim da su domaćini tada bili negostoljubiviji. No, bez obzira na današnja tumačenja prema kojima nije bitno tko će prvi čestitati Božić i kazivanja ljudi kako ne vjeruju da im to utječe na uspjeh godine, ipak i u današnje vrijeme muškarci odlaze prvi čestitati Božić ili telefonski zovu, odnosno pošalju muško dijete da čestita, kao što to čini u Senju susjed Mirka Prpića *Cunge*. Razlika je u tome da danas čestitar ne čestita pomoću formula kojima se izražava želja za muškim pomlatkom, već koristi ustaljene fraze poput "Sretan Božić i Nova godina" i druge slične, danas sveprisutne u suvremenom društvu, u pisanom i usmenom čestitanju.

Prvi i drugi dan iza Božića dani su Svetog Stjepana, *Stipanje* i Svetog Ivana, *Ivanje*, a obilježeni su spremanjem kuće, odnosno iznošenjem slame, pšenice, bršljana te mrvica božićnog kruha. Budući da su ove radnje već opisane u tekstu ovdje ih neću ponavljati, nego ću samo konstatirati da su stanovnici Krivog Puta ove dane ispunjavali radnjama koje će osigurati obilje i zaštitu stoci i voćkama tijekom naredne godine.

Na blagdan Nevine dječice,⁶¹ *Mladence*, treći dan iza Božića, kazivači su spomenuli da jedna osoba iz kuće, najčešće mama ili baka,⁶² a mogao je to biti i čovjek iz sela,⁶³ obilazi kuće i šibom od liske, bukovine ili *drina* tuče djecu i mladež, osobito mlade *snaše*. Ukućani su tu osobu častili pićem i jelom. Kazivači su rekli da se šibanje na *Mladence* tumačilo i opravdavalo boljim rastom djece.

⁶¹ U Veljunu su Milan i Milka Prpić *Markini* samoinicijativno počeli pričati o običaju šibanja na dan Nevine dječice, a pošto su oni bili jedni od zadnjih ispitanika s kojima sam razgovarala, ovaj običaj dodatno je ispitala Petra Kelemen i potvrdila ga u Veljunu kod Milana i Milke Prpić *Markinih*, Ivke Krmpotić *Grabarove*, Milana Krmpotića *Zekonje*, Ive Krmpotić *Pićeice*, u Mrzлом Dolu kod Mile Prpića *Popića*, u Krivom Putu kod Tome i Ane Špalj *Cucinih*, u Senju kod Zlate Tomljanović *Pešine* i Višnje Novoselnik.

⁶² Mile Prpić *Popić* iz Mrzlog Dola, Tomo i Ana Špalj *Cucini* iz Krivog Puta, Zlata Tomljanović *Pešina* i Višnja Novoselnik iz Senja.

⁶³ Milan Krmpotić *Zekonja*, Ive Krmpotić *Pićica*, te Milan i Milka Prpić *Markini* iz Veljuna naveli su da je selom obilazio Mirko Krmpotić.

Nova godina

Nova godina⁶⁴ obilježavana je i proslavljena, pogotovo nakon Drugog svjetskoga rata, u gostionicama i društvenim domovima u Krivom Putu,⁶⁵ gdje se na proslavi okupe i mladi i stariji. Prema riječima kazivača, Nova godina se po gostionicama i domovima u Krivome Putu intenzivno održavala do osamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Na Staru godinu, prije proslave u gostionicama, održavana je misa u crkvi. Na proslavama Nove godine kazivači se sjećaju da se u ranijim razdobljima svirala *cintara*, usna harmonika, zatim su se pojavile tamburice, *dangubice* (iz Kutareva) i harmonike. Kazivači se sjećaju da su tamburicu svirali trgovac Pešo,⁶⁶ Nikoličina iz Francikovca, te Vinko Lucin. Uz svirače na proslavama je bio i pjevač koji je, prema riječima kazivača, bio iz Senjske Drage. Hrane na tim proslavama nije bilo u većim količinama, ali je zato pića bilo u izobilju. Za razliku od Badnjaka i Božića koji su se proslavljali u obiteljskom krugu, Nova godina dočekivala se i obilježavala u krugu prijatelja. To je bila prilika da se nakon dužeg vremena vide ljudi koji su iz ovih sela otišli u Senj ili Rijeku. Ovakvu proslavu Nove godine potvrđuju neka novija istraživanja koja su upozorila na suvremenu strukturu božićnih blagdana koja se naslanja na Božić i Novu godinu.⁶⁷

Sveta tri kralja

Na Sveta tri kralja završava božićni ciklus i počinje pokladni. Taj dan je bio važan gotovo koliko i Božić, ali se obilježavao skromnije (molitvom i odlaskom u crkvu). Oko dana Sveta tri kralja dolazio je svećenik blagosloviti kuću, a blagoslov mu se plaćao novcem ili mesnim proizvodima.⁶⁸ Skidali su se ukrasi s bora, a bor se bacao ili spaljivao na ognjištu, ali bez posebnog tumačenja i simboličkog značenja. Milka i Milan Prpić *Markini* opisali su

⁶⁴ Proslavu Nove godine spominjali su mi vrlo šturo i stariji kazivači, a podaci su se uglavnom odnosili na četrdesete godine dvadesetog stoljeća. Podaci u tekstu odnose se uglavnom na razdoblje iza Drugog svjetskog rata kada je proslava Nove godine postala sve učestalija.

⁶⁵ Prema riječima Milana Krmptića *Zekonje* i Ive Krmptića *Pičice* u Krivom Putu su bile tri gostionice, a Zlata Tomljanović *Pešina* rekla je da je bilo i dva doma (domovi su izgrađeni 50-ih godina dvadesetog stoljeća).

⁶⁶ Suprug kazivačice Zlate Tomljanović *Pešine*.

⁶⁷ Prema tim teorijama, Božić se proslavlja uz užu obitelj, doživljava se kao vjerski blagdan na koji se poštuju zabrane i tabui, dok se Nova godina nasuprot Božiću slavi javno ili u krugu prijatelja, doživljava se kao profani praznik koji se proslavlja neobuzdano. Time se ova dva praznika međusobno nadopunjuju u smislu da su oznake Nove godine većinom inverzija božićnih oznaka. (D. RIHTMAN–AUGUŠTIN, 1992, 158–159.)

⁶⁸ Nije dolazio na sam dan Sveta tri kralja iz praktičnih razloga jer nije mogao cijelo područje obići u jednom danu.

gatanje na Sveta tri kralja o udaji. Prema njihovu kazivanju, djevojka je na taj dan postila pojevši tri zrna pšenice i popivši napršnjak vode, a nakon toga je u snu vidjela dečka za kojega će se udati.⁶⁹ U razdoblju od Božića do Sveta tri kralja, prema riječima Milana Krmpotića *Zekonje* iz Veljuna, rašireno je bilo vjerovanje o pronalasku zlatnog prstena; naime djevojke su u tom razdoblju trebale svakodnevno prati suđe da bi pronašle taj prsten.

Bez obzira koliko su se običaji i uvjeti proslave Božića promijenili u današnjem vremenu u odnosu na ranija razdoblja, kako općenito tako i na području Krivoga Puta, može se primijetiti da su se do današnjih dana očuvali pojedini elementi. Neki običaji napušteni su na istraživanom području zbog praktičnih razloga, poput *panja badnjaka* i unošenja slame. Ipak ovi običaji žive u sjećanju ljudi i prenose se usmeno na mlađe generacije. U Senju pojedinci, poput Mirka Prpića *Cunge*, još i danas, unoseći za Božić slamu na jedan dan u kuću, pokušavaju djeci dočarati nekadašnje obilježavanje Božića, iz svojeg djetinjstva. Do danas su se očuvali i elementi za koje se vjerovalo da osiguravaju obilje u idućoj godini. Tako je i danas raširen običaj da se sije pšenica na Svetu Luciju, a većinom se to čini kao i nekad (u onoliko posudica koliko je osoba u kući). Oko božićnog kruha i danas većina ljudi na ovom području, bez razlike jesu li na selu ili u gradu, stavljaju bršljan. Dosta ljudi, uglavnom na selu, još uvijek ne kupuje kruh za Božić, već i dalje peku božićni slatki kruh. U gradu se ipak kruh za Božić pretežito kupuje, iako i tu ima iznimaka, pa tako Eleonora Prpić *Lejina* i Ivka Krmpotić *Grabarova* kruh peku za Božić. Svijeća se i danas stavlja u posudu napunjenu sjemenom pšenice ili ječma, a ukućani je nakon večere gase vinom i gledaju kuda će dim krenuti, ali sve to danas čine u šali. Zadržao se i običaj da muška osoba prva čestita Božić, iako se ta činjenica marginalizira u razgovorima od većine kazivača, najvjerojatnije zbog izgubljenoga prvotnog značenja ovog postupka koji je trebao utjecati na plodnost u predstojećoj godini. To se može protumačiti činjenicom da većina ljudi, pogotovo u urbanim sredinama, više nije toliko čvrsto vezana uz seoske načine privređivanja, te im danas nije bitno značenje agrarnog obilja u predstojećoj godini koje se pretpostavljalo ukoliko Božić ukućanima prvo čestita muškarac. Forma običaja je zadržana, a značenje je ispražnjeno ili promijenjeno.

Danas veći broj elemenata božićnog ciklusa običaja ima drugo značenje, kako na selu tako i u urbanim sredinama, te su više rezultat nostalgije, nego vjerovanja u osiguravanje obilja u nadolazećoj godini.

⁶⁹ Milki Prpić *Markinoj* o ovom gatanju o udaji ispričala je njezina mama, a kazivačica ga sama nije prakticirala.

Poklade

Nakon razdoblja božićnih blagdana, u kojem se ljudi pridržavaju propisanih pravila ponašanja i određenog reda, slijedi potpuno suprotno ponašanje u razdoblju pokladnog ludovanja, obilježeno uglavnom izokretanjem općeprihvaćenih pravila. Na istraživanom području uobičajeni naziv za razdoblje u kojem se ljudi maskiraju i obilaze kuće po selima naziva se *poklade*, a maskirani likovi *mačkare* ili *pokladnici*.⁷⁰ Poklade počinju po završetku božićnog ciklusa, odnosno nakon Sveta tri kralja i blagoslova kuća. Završetak ovoga razdoblja uvjetovan je Čistom srijedom koja je pomični blagdan zbog promjenjiva termina Uskrsa. Najkraće razdoblje trajanja poklada je od 6. siječnja do 10. veljače, a najdulje do 17. ožujka ukoliko je Uskrs pomaknut prema završetku travnja. Početak poklada većina kazivača znala je utvrditi, ali su se dvoumili oko završetka razdoblja, odnosno nisu znali preciznije odrediti kada to razdoblje završava. Najčešće su navodili da su poklade tijekom veljače. Pojedini kazivači znali su tek da dan završetka poklada ovisi o datumu Uskrsa, ali nisu znali kako se taj datum određuje. Kao dan kojim se najčešće obilazilo po selima kazivači su naveli subotu, rjeđe nedjelju. Vikend je odgovarao održavanju ophoda jer je dosta ljudi preko tjedna radilo u Senju i okolici. Prema dogovoru, ophodi su se mogli održati i radnim danom jer je u zimskom periodu bilo više slobodnog vremena.

Ujutro su se *mačkare* sastale prema prethodnom dogovoru u kući gdje su se oblačile i otkuda su kretale, te gdje su se isti dan navečer vraćale. Pri oblačenju sudionici su se međusobno pomagali. U Mrzlom Dolu, prema riječima Mile Prpića *Popića*, svake godine je jedna žena pomogla *mačkarama* u oblačenju i maskiranju, između ostaloga, namazavši im lice ugljenom.⁷¹ Trebali su se toplo obući, jer su poklade u hladnom periodu godine pa su ispod pokladnih "kostima" obukli hlače i čarape. Najčešće su oblačili stvari sašivene od *koperti*⁷², *kuvarica*⁷³ i plahti, vrlo često *štikanih*⁷⁴, ili su se jednostavno samo ogrtali plahtama, *kuvaricama*, miljeima ili ručnicima. Oblačili su i široke

⁷⁰ Naziv *mačkare* zabilježen je u većini sela, a naziv *pokladnici* naveo je Ivan Krmpotić Bokulić iz Veljuna.

⁷¹ Prema podacima iz Upitnica Etnološkog atlasa (Fd 241) koji se odnose na Krivi Put, navodi se da su *mačkare* odijevale staru robu, naopako okrenute kožune, ali i to da su lica mazali ugljenom.

⁷² *Koperta* – prekrivač za duple krevete (A. VLATKOVIĆ, 2003).

⁷³ *Kuvarice* – komad tekstila, najčešće četvrtastog oblika s natpisom, koji su ljudi vješali u kuhinji iznad peći (A. VLATKOVIĆ, 2003).

⁷⁴ Od njemačkog *sticken*, što znači vesti (B. KLAIĆ, 1986, 1310).

šlingane haljine, a preko njih košulje⁷⁵ ili bijele *kiklje*⁷⁶. Na glavi su nosili šešire ili šubare, a lice su sakrili maramom ili mrežicom, poput zavjese s uzorkom ružica. Dodatno su se okitili s raznobojnim krep-papirom izrezanim u dugačke trake široke otprilike tri centimetra, koje su pričvrstili odostraga na odjeću, te su padale niz leđa. Također su sami izrađivali maske od kartona, a nakon polovice dvadesetog stoljeća kupovali su plastične maske u Senju. Većina kazivača spomenula je da sve *mačkare* u povorci imaju štapove. Kao razlog nošenja štapova naveli su obilasku pravoslavnih sela u kojima je moglo doći do sukoba i tučnjave s tamošnjim stanovništvom.⁷⁷ No, mogućnost tučnjave spomenuli su i u katoličkim selima.⁷⁸ Štapove su nosili i zbog pasa, jer se po selima trebalo i od njih obraniti. Nakon što su se obukli, povorka je kretala u obilazak drugih sela i pritom su svraćali u svaku kuću. Obilazili su sva sela, tako su kazivači redom nabrajali sela Veljun, Krivi Put, Vratnik, Šojatski Dolac, Pavelići, Francikovac, Matići, Katići, Serdari, Podbilo, Žuta Lokva, Melnice, Senjska Draga, Špalji, Longovac, Gorica, a išli su čak do Prokika i Ritavca.

Dolazak *mačkara* čuo se iz daleka jer su pravile veliku buku vikom, glazbom i pjevanjem. Kad je povorka došla pred kuću, odnosno kako je Marko Pavelić *Mijatini* rekao i ispred vode, bunara, pjevali su i plesali.⁷⁹ Prema riječima kazivača, najčešće su pjevali bečarce i plesali polku ili valcer, s domaćinom i ukućanima. Vrlo često su se slobodnije ponašali, dirali, štipali i obrušavali ukućane, te se valjali s njima. Takvo opsceno ponašanje bilo je karakteristično za sve *mačkare*, a naročito naglašeno bilo je u slučaju karnevalske inverzije spolova. Vrlo često su se za vrijeme poklada muškarci maskirali u žensku, a žene u mušku odjeću. Muškarci su tada zaognuli plahte, koje su oblikovali poput suknje, od krpa su napravili grudi, a preko toga obukli *bušt*.⁸⁰ Ukoliko su imali brkove, muškarci ih nisu brijali za ovu priliku, već su tada predstavljali brkate cure, iako im se u većini slučajeva lice ipak nije vidjelo jer su ga prekrili *miljeom* ili kakvom mrežastom tkaninom. Prilikom oblačenja u žensku odjeću muškarce su obično savjetovale žene i pomagale im u spremanju. Kada je takva povorka došla u nečiju kuću, muškarci preobučeni u žensku odjeću mijenjali su glas. U svim mjestima na ovom području nije

⁷⁵ Eleonora Prpić *Lejina*, Veljun.

⁷⁶ *Kiklja* – haljina ili suknja od kupovanog materijala (A. VLATKOVIĆ, 2003) *Kiklje* kao dio opreme *mačkara* naveo je Marko Pavelić *Mijatini* iz Žuljevića.

⁷⁷ Pravoslavna sela koja su kazivači spominjali su Ritavac i Prokike.

⁷⁸ Ante Krmpotić *Škobac*, Škopci i Jure Tomljanović *Ban*, Šolići.

⁷⁹ Kazivači na ovom području ne sjećaju se posebnih pjesama koje bi se pjevale u pokladnom razdoblju i za vrijeme ophoda.

⁸⁰ *Bušt* – džemper bez rukava (A. VLATKOVIĆ, 2003).

postojao određeni kriterij, poput visine i građe tijela, kojim se određivalo može li se neki muškarac obući u žensku odjeću ili ne. Inverzija spolova bila je normalna pojava za vrijeme poklada. Prema riječima Ante Krmpotića *Škobca*, nitko nikoga nije zbog toga kasnije zadirkivao. Cure su se također oblačile u mušku odjeću. Obukle su hlače, a na glavu stavile šešir. Iako im se lice nije vidjelo, u većini slučajeva oblikovale su i nosile brkove od ovčje kože i vune.

Osim što su se zabavljale s ukućanima, *mačkare* su često znale napraviti razne nepodopštine kao na primjer proliti nešto ili zaprljati. Ipak, u takvim trenucima ukućani nisu smjeli reagirati na postupke *mačkara*. Ukoliko su im se ukućani usprotivili, ili im pokušali otkriti lica, *mačkare* su ih mogle lupiti štapom. *Mačkare* u vrijeme poklada imaju sva prava i vlast. Ipak, Milan Krmpotić *Zekonja* ispričao je da je *mačkara* znala sama otkriti lice u kući gdje je bila lijepa cura.

Ukoliko ih u neku kuću nisu pustili, *mačkare* su napravile nekakvu nepodopštinu, prolili su i zaprljali nešto, objesili su nekakvu staru prljavu krpu na vrata ili nešto slično napravili. Najčešće su, pred zatvorenim vratima kuće u kojoj je bila cura za udaju, *mačkare* zadirkivale ukućane i djevojku pjevajući "*Što si mala zatvorila vrata, valjda nemaš na krevetu plata*". Time su vrijeđali djevojku iz te kuće, a najvjerojatnije u takvim situacijama, prema riječima Eleonore Prpić *Lejine* iz Veljuna, nije djevojka zatvorila vrata već njezini roditelji. Mirko Prpić *Cungo* ispričao je da su *mačkare*, kad ih netko nije pustio u kuću, znale s vanjske strane kućnih vrata postaviti kolac poprijeko na kućna vrata tako da su ukućani morali iz kuće izlaziti kroz prozor.

U kuću u kojoj je netko te godine umro ili bio bolestan, povorka *mačkara* nije odlazila.

U povorci je najčešće bilo pet do deset, čak petnaest do dvadeset ljudi kao u Veljunu. Zajedno su išli cure i dečki, a u povorci su mogli biti i oženjeni muškarci i udane žene, iako su one ipak rjeđe išle. Od likova u povorci ističu se vođa povorke koji je određivao kuda se ide, te *Luca* koja je nosila košaru s darovima. Vođa je bio maskiran isto kao i drugi u povorci. Jedino je Ivan Krmpotić *Šoparin* iz Šojatskog Dolca rekao da su vođu nazivali *Mesopustom*, a birali su ga budući sudionici povorke međusobno. *Mesopust* je bio jači muškarac, a jedan od glavnih kriterija pri izboru bio je da bude blagolagoljivi veseljak.⁸¹ Oblačio se u žensku odjeću crne boje, na glavi je nosio crnu

⁸¹ Naziv *Mesopust* na području Krivoga Puta zabilježila sam jedino prema kazivanju Ivana Krmpotića *Šoparina* iz Šojatskog Dolca koji je ovaj naziv samoinicijativno spomenuo, te detaljno opisao lik. Naziv *mesopust* se koristio, a prema kazivačima označava ili dan prije Čiste srijede ili cijelo razdoblje poklada, dakle razdoblje prije korizme. Ipak, u budućim istraživanjima trebalo bi dodatno u selima ovoga područja provjeriti značenje ovog naziva.

maramu, imao brkove, a ukoliko ih i nije imao napravili su mu ih od ovčje kože i vune. *Mesopust* je imao i crvenu krpicu, široku dva centimetra, koja mu je visjela od usta do prsa. Tako obučen, nosio je i metlu, a kad je povorka došla u kuću, mijenjao je glas poput ženskog. U Mrzlom Dolu od Mile Prpića *Popića* čula sam da je vođa povorke bio obučen u dugačke hlače i veliki kaput koji je obukao naopako, tako da ga je zakopčavao na leđima. Na glavi je imao šešir i naočale, a lice je maskirao papirom. U većini slučajeva vođa povorke bio je muškarac, jedino je Mara Tomljanović iz Veljuna rekla da može biti i žensko, te da je bitno samo da dobro poznaje područje koje povorka namjerava obići.

Lucu se u povorci moglo prepoznati jer je imala košaru i štap, a bila je obučena poput drugih *mačkara* – u bijelu plahtu, sa šubarom ili kapom na glavi. U košari, kako je ispričao Marko Pavelić *Mijatín*, *Luca* je imala malo papira i slame da se ne bi razbila jaja koja su sudionici maskirane povorke dobivali obilazeći sela. *Mačkare* su između sebe odabrali tko će biti *Luca*. To je mogao biti i muškarac i žena. Ukoliko je to bio muškarac, trebao je biti jači da sve može nositi, a ukoliko su izabrali ženu ostali sudionici su joj pomagali putem nositi košaru, ali kad su došli u nečiju kuću, košaru je držala ženska osoba odabrana da bude *Luca*. S obzirom na to da ostale *mačkare Luci* pomažu nositi košaru, Ante Krmpotić *Škobac* rekao je da *Luce* može biti i dijete. Jedino je Mile Prpić *Popić* iz Mrzlog Dola naveo da je *Luca* uvijek najmanja osoba među *mačkarama* u povorci, te da je stoga toj osobi bilo teško nositi košaru, a ostale *mačkare* joj nisu pomagale u nošenju. U povorci su uvijek bili i glazbenici, obučeni kao i ostali pripadnici povorke. Najčešće su svirali harmoniku, usnu harmoniku - *cintaru* ili tamburicu.⁸²

Kad je povorka došla pred nečiju kuću, rekli su, "*Dajte Luci što je pri ruci!*".⁸³ Ukućani su im tada najčešće davali jaja, kobasice, sir, špek, novce, a vrlo rijetko rakiju ili vino jer su s time uglavnom oskudijevali. Kad je u kući, u koju su došle *mačkare*, bila cura za udaju, prema riječima Mirka Prpića *Cunge*, ukućani su davali bolji komad slanine. Ljudi su uglavnom jedva čekali da im dođu *mačkare*, te su im rado davali hranu i druge stvari, jer su, kako je ispričao Ante Krmpotić *Škobac* iz Škopaca vjerovali da će ako dođu *mačkare* žito bolje roditi.

⁸² Ivan Krmpotić *Šoparin* iz Šojatskog Dolca ispričao je da su tamburice pravili Kutarevci i prodavali ih po kućama ili na sajmu u Otočcu.

⁸³ Eleonora Prpić *Lejina* iz Veljuna.

Kada su obišli sva predviđena sela, povorka *mačkara* se navečer vraćala u istu kuću iz koje su ujutro toga dana krenuli. U toj kući pravili su jelo s prikupljenim namirnicama, a ono što bi nakon toga ostalo podijelili su između sebe.

Pravljenje lutke i njezino spaljivanje u vrijeme poklada uglavnom je nepoznata pojava u selima ovoga područja. Većini kazivača pojava je poznata iz senjskog karnevala, s kojim su zadnjih nekoliko desetljeća izravno u dodiru i u koji se mnogi uključuju. Pojavu lutke u pokladnim običajima spomenuli su Ante Krmpotić *Škobac* iz Škopaca i Jure Tomljanović *Ban* iz Šolića. Oni su, naime rekli da se za poklade radila lutka od slame kojom su napunili stare hlače, čarape i majicu. Lutki su davali nadimak po nekome iz povorke ili po nekome iz generacije koga su ostali i inače zezali. Spaljivali su ju na kraju pokladnog razdoblja, kod doma, odnosno kod crkve u Krivom Putu. Prema riječima Jure Tomljanovića *Bana* to je novija pojava koju starije generacije nisu poznavali, a Ante Krmpotić *Škobac* rekao je da su lutku u pokladnoj povorci nosili još i njegovi roditelji, dakle nosila se otprilike tridesetih godina dvadesetog stoljeća.

Ukoliko su se susrele dvije maskirane skupine, nisu se sukobljavale. Jedino je Jure Tomljanović *Ban* iz Šolića rekao da su se znale potući povorke u ranijim razdobljima, jer *nije se podnosilo selo protiv sela*. Ipak, većina kazivača ne sjeća se takvih tučnjava, nego se povorke mimoiđu i nastave obilazak sela. Također nije potvrđena pojava da je pokladna povorka formirana poput svatovske povorke. Jedino se Eleonora Prpić *Lejina* sjeća da se u pokladnoj povorci s Vratnika znao pojavljivati jedan lik kojega su obukli kao mladu.

Ljudi su na poklade pravili *frite*, a pripremali su ih zamijesivši brašno, jaje i šećer, a pekli su ih na masti.

Zadnja povorka *mačkara* obilazila je selima Krivoga Puta prije otprilike četrdeset godina. Prema kazivanjima većine ljudi na istraživanom području, na karneval u Senj se nije išlo dok god su se ljudi za poklade okupljali i obilazili Krivoputska sela. Kako su, u razdoblju oko Drugog svjetskog rata, ljudi postepeno počeli napuštati ova sela i odlazili živjeti u Senj, tako su počeli dolaziti na senjske fešte na kojima danas, može se reći, dominiraju.⁸⁴ Osim što su na današnjem senjskom karnevalu Bunjevci brojčano u većini, nekoliko posljednjih godina karnevalsku povorku predvodio je Bunjevac Grgo Prpić *Miškec* iz Gorice obučen u uniformu, sa zastavom, jašući na konju. Prema nekim kazivanjima zovu ga u Senj jer ima poslušnog konja, koji može ići uz glasnu muziku, ili, kako su

⁸⁴ O senjskom karnevalu usp. članak Sanje Schneider "Senjski ljetni karneval" u kojem autorica analizira urbane sastavnice ljetnog senjskog karnevala, ali se ne dotiče opisa pokladnih zbivanja među Krivopučanima. (S. SCHNEIDER, 2002.)

naveli kazivači, što je već poznat u Senju, dok ga, prema drugim kazivanjima, zovu jer voli popiti.

Sela Krivoga Puta *mačkare* danas više ne obilaze. Zadnjih nekoliko godina postoji inicijativa učiteljice u Krivom Putu, koja za poklade spremi školsku djecu za obilaske po selu. Ljudi im daju jaja, novce i druge slične stvari, te kažu *biti će sretna godina, došle mačkare u kuću*. U Senju, pak, djeca Mirka Prpića *Cunge* s djecom iz susjedstva obilaze kuće po Senju, uglavnom zadnju večer poklada, u utorak, te uz lik *Luce* koja nosi košaru i sakuplja darove, održavaju još pokoji element nekadašnjih poklada s Krivoga Puta koje time nastavljaju pomalo trajati u jednom novom kontekstu i s novim značenjima.

Na kraju ovoga dijela uputila bih na nekoliko razlika između zabilježenih podataka na terenu i podataka iz knjige Rikarda Pavelića. U knjizi *Bunjevci* autor nazive poklade i mesopust navodi kao sinonime, kao i dio kazivača u selima Krivoga Puta, dok su neki kazivači nazivom poklade označavali razdoblje koje počinje nakon Sveta tri kralja i traje do korizme, a nazivom mesopust dan prije Čiste srijede. Likovi pokladne povorke, prema istom autoru, maskiraju se zaogrćući plahte ili bijele vunene *biljce*, mažu lica čađom, te nose zvona i klepke, a ukućani kod kojih dođu daju *mačkarama* sira, jaja, kobasica, kruha. Na području Krivoga Puta nisam od ljudi čula da su se sudionici maskirane povorke zaogrtali *biljcima*, kao ni da su nosili zvona ili klepke. Rikard Pavelić dalje navodi da se na pokladnim gozbama, nakon ophoda, oplakivalo smrt Svetog Ivana, "*njihovog* (op. prvih Bunjevaca) *zaštitnika*". Tijekom razgovora s kazivačima na području Krivoga Puta nitko nije potvrdio povezanost Svetog Ivana s pokladama. Navedene razlike mogu značiti da su na području Krivoga Puta ove pojave ranije bile zastupljene, premda podatke iz knjige Rikarda Pavelića treba uzeti s rezervom jer su poopćeni, a temelje se samo na iskazu dviju kazivačica. Autor ne navodi točna mjesta u kojima je pojedine podatke zabilježio, pa razlike u podacima mogu značiti da se podaci odnose na druga mjesta i područja primorskih Bunjevaca.⁸⁵

Ophodi s vučjom kožom

Običaj ophoda s vučjom kožom na području Krivoga Puta nije se održavao na točno određen dan.⁸⁶ Ophodi su se održavali onda kada bi netko

⁸⁵ R. PAVELIĆ, 1973, 183-184.

⁸⁶ Ophode s vučjom kožom navodim prema kazivanju Eleonore Prpić *Lejine*. Potvrdu ovih ophoda zabilježila sam i na području Senjskog bila tijekom istraživanja 2003. godine. Tema nije ispitivana kod većeg broja kazivača, te ju je u budućim istraživanjima potrebno dodatno istražiti. Prema podacima iz Upitnice Etnološkog atlasa (Fd 241) ophoda s vučjom kožom na ovom području nije bilo.

ubio vuka. Tom je prilikom skupina muškaraca, dvojica do četvorica, obilazila sela s oderanom kožom ubijena vuka. Kožu su stavili na kolac i napunili slamom kako bi izgledala kao živi vuk, a oko vrata su mu zavezali crvenu mašnu. Obilazeći sela skupina je išla od kuće do kuće i pjevala:

*Dajte vuku mesa,
da se ne otresa.
Dajte vuku slanine,
da ne siđe s planine.
Dajte vuku novaca,
da ne kolje ovaca.*

Tom prilikom ljudi su darivali skupinu novcem ili hranom, što je bila vrsta nagrade. Primljene darove skupljao je jedan od muškaraca iz skupine, a nosio ih je u *ruksaku*. Posljednji ovakav ophod, prema sjećanju Eleonore Prpić *Lejine*, održan je sredinom 50-ih godina dvadesetog stoljeća.

Uskrsni običaji

Poklade završavaju Pepelnicom, a nakon toga započinje korizmeno razdoblje obilježeno postom, općenitim uzdržavanjem i pobožnošću, a sve te radnje simbolički predstavljaju čišćenje od prethodnog razdoblja. Tako je, na području Krivog Puta, pravilo da se u korizmenom razdoblju ljudi ne vjenčavaju, a kao jedan od razloga Mirko Prpić *Cungo* naveo je da *proljetna mlada bi došla u praznu kuću, zato mora doći u jesen kad je kuća puna*. Korizmom započinje uskrsno razdoblje koje završava tjedan dana nakon Uskrsa. Svi datumi ovoga perioda, kao uostalom i završetak pokladnog perioda, ovisni su o datumu Uskrsa koji je pomičan, a slavi se prve nedjelje nakon proljetnog uštapa.

Na Cvjetnicu, tjedan dana prije Uskrsne nedjelje, cure i dečki su u crkvu u Krivom Putu nosili na blagoslov grančice *drina* (drijenak), koju su sami ubrali u blizini vlastite kuće, i masline koju su nabavljali u Senju. Blagoslovljene grančice vrlo često su na Jurjevo koristili u radnjama koje su blagu trebale osigurati zdravlje i spriječiti mogući ugriz zmije.⁸⁷ Maslinova grančica, na području Krivoga Puta, najčešće se čuvala u kući, zatakuta za pojedine predmete, prozor, okvire slika i ogledala, a kada se sasušila ljudi su ju bacali u vatru. *Drenak* se zaticao za gredu u štali i tamo je ostajao dok se ne

⁸⁷ Potvrdu regenerativne i zdravonosne moći, osim na osnovi pučke interpretacije, može se pronaći i u literaturi. Takva svojstva Gavazzi pripisuje različitom bilju koje se pojavljuje u uskrsnim običajima na području cijele Hrvatske, a čija je moć još više potencirana svećeničkim blagoslovom na Cvjetnicu. (M. GAVAZZI, 1939, 25)

osuši i sam otpadne. Danas je magijska uloga maslinove i *drinove* grančice uglavnom nestala iz prakse, odnosno zabilježena je jedino u sjećanju ljudi na ovom području.

U Veljunu, Milka i Milan Prpić *Markini* ispričali su da se *blagoslov* – blagoslovljenu grančicu, sol i vodu - stavljao u zemlju kada se sijalo i sadilo, a prema drugim kazivanjima u zemlju su se stavljale prekrižene blagoslovljene grančice kada se presađivalo povrće.⁸⁸ Marko Pavelić *Mijatini* ispričao je da se malo blagoslovljene hrane i maslinove grančice davalo blagu pojesti, vjerujući da će se time osigurati zdravlje blaga za iduću godinu. Prema sjećanju Jadranske Tomljanović na Cvjetnicu su stariji ljudi blagoslovljenim grančicama udarali djecu i tim udarcima pravili križ. Kazivačica se sjeća da je tako nju udarala njezina baka s objašnjenjem da će djeca biti dobra, a danas ona blagoslovljenom maslinovom grančicom udari svoju djecu. Grančica masline i danas se nosi na blagoslov, drijenak znatno rjeđe. Prema tome, većina ljudi i danas ostavlja maslinovu grančicu zataknutu u kući, dok samo poneko, poput Milana Krmpotića *Zekonje* i Nevenke Krmpotić *Aneličine*, blagoslov zatiče i u štalu. Ipak, blagoslovljena grančica sve manje u svijesti ljudi ima zaštitnu moć koja joj je nekada pripisivana.

Na Veliki petak nije bilo dopušteno raditi na zemlji. Kazivači su ispričali da su ljudi skidali konjima potkove da ne bi rovali ili kopali zemlju, a zbog toga su i kokoši držali zatvorene. Na Veliki petak bilo je još zabrana, npr. nije se smjelo jesti meso i masna hrana. Postojala su vjerovanja vezana uz vrijeme i zemlju, te se, prema riječima Milke Prpić *Markine* iz Veljuna, vjerovalo *da kad na Veliki petak pada kiša, onda ne valja, zemlja puca preko lita*. Na Veliki petak su bojali jaja lupinama crvenog luka prokuhanim u vodi, a ponekad su ih ukrašavali travom i lišćem, dok su, prema riječima kazivača, starije generacije znale nešto napisati na jajetu.⁸⁹ S uskršnim jajima igrala su se djeca udarajući jaje o jaje, *tuckaju se*, kako je navela Nevenka Krmpotić *Aneličina* iz Veljuna.⁹⁰

Na Veliku subotu ljudi su sijali *prisad*, odnosno presađivali su kupus.

Na Uskrs, rano ujutro, nosili su hranu na blagoslov, a najčešće su ju nosila djeca. Na blagoslov se nosio kruh koji se nije spravljao od posebnih sastojaka (samo se ponekad u kruh stavljalo groždice), zatim *kapula* (luk), *škanjula* (mladi luk), češnjak, žito, malo mlijeka, sol, kuhana i obojana jaja i pršut. Ive Krmpotić *Pićica* iz Veljuna sjeća se da su s blagoslovljenom

⁸⁸ Prema kazivanju Mare Tomljanović iz Veljuna, Mirka Prpića *Cunge*, Tome i Ane Špalj *Cucinih* iz Krivog Puta.

⁸⁹ Kazivači nisu znali reći što se na uskršna jaja ispisivalo.

⁹⁰ O Uskrsu na području Krivoga Puta prikupljeno je vrlo malo podataka pa je podatke o ovoj temi potrebno dodatno prikupiti.

škanjulom ljudi kravama mazali njušku da kravu ne bi ugrizla zmija. U Veljunu su Milka i Milan Prpić *Markini* ispričali da su ljudi na Uskrs ujutro žvakali blagoslovljenu maslinovu grančicu s malo kruha ili kolača i rakije. Kad bi prožvakali, bacili su to u vatru jer ne bi mogli progutati. Kazivači su ovu radnju povezali s Isusom kojemu su, prema njihovim riječima, davali žvakati *žuku*⁹¹ maslinu.

Jurjevo

Nakon Cvjetnice i Uskrsa slijedi Jurjevo, početak proljeća, odnosno, prema Gavazziju, početak gospodarske godine.⁹² Na taj dan u većini običaja koriste se grančice blagoslovljene na Cvjetnicu u svrhu zaštite stoke. Na Jurjevo ujutro je bio običaj da pri izgonu stoke gazda, gazdarica ili stariji ukućanin, svako goveče ili ovcu udari s blagoslovljenom grančicom⁹³ i poškropi blagoslovljenom vodom, a ponegdje su stoci davali i malo blagoslovljene soli. Milan i Milka Prpić *Markini* iz Veljuna ispričali su da su pri vraćanju stoke u štalu navečer dvije starije žene imale upaljene svijeće između kojih je stoka morala proći u štalu, a na zadnjoj životinji su gasile svijeće. Vjerovali su da će ovim postupkom zaštititi blago od ugriza zmija, groma i drugih nemilosti. Isti kazivači spomenuli su da se od *coprnja*, vještica, blago zaštitilo tako da su cijeli dan na Jurjevo bila zatvorena vrata štale. Također su ispričali da su žene na Jurjevo na tavu s malo žara stavljale blagoslovljenu drenovu ili maslinovu grančicu, te su to davali stoci njušiti, vjerujući da će blago tako zaštititi od zmije. Prema sjećanju Ivana Krmpotića *Šoparina*, njegova majka je također palila *blagoslov* na tavi i s time je, škropeći blagoslovljenom vodom, išla oko kuće i štale, te je to prinosila životinjama, vjerujući da će na taj način spriječiti ugrize zmije.⁹⁴ U Veljunu su Milan i Milka Prpić *Markini* ispričali da se vjerovalo *ako je prozelenila gora prvo nego on* (op. Sveti Juraj) *dođe ... kažu doći će sveti Juraj na zelenom konju. Sve će roditi. Al ako dođe na crnom, bogami, sve nam je crno do kraja*. Kod istih kazivača zabilježila sam i vjerovanje ako kukavica zakuka na *crnu goru*, odnosno po zimi dok još nema zelenila u prirodi, prije Jurjeva, predstojeća

⁹¹ Žuhak, žuk – gorak (V. ANIĆ, 2002, 1511).

⁹² Tijekom istraživanja na ovom području nisu potvrđene potvrde i sjećanja o proljetnim ophodima (npr. na Jurjevo, Duhove i sličnih), a ne potvrđuju ih ni podaci za Krivi Put iz Upitnice Etnološkog atlasa (Fd 241).

⁹³ Prema kazivanju Eleonore Prpić *Lejine* iz Veljuna životinje bi po glavi lagano lupili s blagoslovljenom grančicom pri tome čineći križ.

⁹⁴ Mara Tomljanović iz Veljuna čula je da se blagoslov palio na tavi, ali nije čula da se to radilo u Veljunu.

godina neće biti rodna.⁹⁵ U ovakve predznake ljudi su vjerovali, a neki i danas vjeruju, pa su tako isti kazivači zaključili da je *ovu godinu ... već zimus počela kukati* (op. kukavica) *i sve je suho*. Na Jurjevo je također vrlo rasprostranjen, na cijelom istraživanom području, običaj da onaj tko ima volove ne može ih na taj dan koristiti za sebe. Tada ih posuđuje drugima koji nemaju volove da rade na polju. Ovdje je zabrana prevladana društvenom solidarnošću. Prema kazivanju Tome Špalja *Cucina* iz Krivog Puta nekome tko zaspi na *Jurjevo* onaj tko se ranije ustane recitira:

*Pridajen ti sanak na Đurđev danak,
Ja leštar kao ptica, a ti lin kao magarica,
Pridajen ti sanak na Đurđev danak.*

Proljetne vatre

Paljenja vatri kazivači se sjećaju većinom za prvi svibanj. Te vatre su počeli paliti nakon 1945. godine, tj. otkako su komunisti došli na vlast, pa sve do osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, odnosno kada se stanovništvo počelo intenzivnije iseljavati s područja Krivog Puta. *Prvomajske* vatre palile su se na brdima u većini mjesta na ovom području. Što se tiče vatri oko Jurjeva iznimku čine kazivanja Milana Krmpotića *Zekonje* i Mare Krmpotić *Brndine* koji su ispričali kako se sjećaju da su se večer prije Jurjeva palile vatre oko kojih se okupilo deset do petnaest mladih ljudi koji su plesali kolo i valjali se po livadi jer su vjerovali da ih nakon toga neće boljeti leđa i križa. Ljekovita svojstva pripisana proljetnoj vatri uočljiva su i u priči Jadranke Tomljanović kojoj je baka govorila da su u njezino vrijeme na Jurjevo palili vatru preko koje su djeca bosa preskakivala, jer se vjerovalo da neće imati bradavice i shvaćali su ju kao zaštita zdravlja općenito.

Ukoliko se usporede podaci prikupljeni na području Krivoga Puta i, oni u knjizi Rikarda Pavelića, mogu se uočiti razlike s obzirom na pojavu običaja paljenja vatri. Tijekom istraživanja godišnjih običaja na području Krivoga Puta samo je manji broj kazivača potvrdio pojavu paljenja vatri, ali na Jurjevo ili na prvi svibanj. U knjizi Rikarda Pavelića navodi se da su takve vatre ljudi palili na *Ivanje*. Razlika između zabilježenih podataka na terenu i u spomenutoj knjizi može biti uzrokovana prostornim razlikama. Kao što već u tekstu navodim, Rikard Pavelić ne navodi mjesta u kojima je određenu pojavu zabilježio, tako da se može pretpostaviti kako se podaci o Ivanjskim vatrarna zabilježeni u

⁹⁵ Sličnu priču zabilježila je Petra Kelemen u Senju od Tome Špalja *Cucina* iz Krivog Puta koji je rekao "*Đurađ jaše na zelenu konju, prolisat će šuma i tako*".

njegovoj knjizi ne odnose na područje Krivoga Puta, već na susjedna područja na kojima žive primorski Bunjevci.⁹⁶

Ivanje

U ljetnom periodu najdojmljiviji je dan Svetog Ivana, *Ivanje*, na koji je u svim istraživanim mjestima bilo uobičajeno da se ujutro na livadi sastanu djevojke i pletu vijence od bijelih *rožica*, *ivančica*, koje su kasnije bacale zajedno na krov jedne od kuća u selu ili svaka na svoju kuću. Prema tome, gdje bi vijenac pao na krovu, određivali su kada će se koja od djevojaka udati, odnosno za koliko godina.⁹⁷ Ovaj običaj je već odavno napušten,⁹⁸ te većina kazivačica nije bacala vijenac na krov. Jedino je Milka Prpić *Markina*⁹⁹ još bacala vijenac, i prema njezinim riječima, prognoze toga gatanja su se i ostvarile, odnosno udala se u vrijeme koje je vijenac pokazao. Ista kazivačica i njezin muž, Mile Prpić *Markin*, ispričali su da je mlađa osoba iz kuće stavljala bijele *rožice* u sito, jednu za svakog ukućana, a sito su stavljali na krov vjerujući da će prvi umrijeti onaj čija ružica prva uvene.

Sveti Martin

Dan Svetog Martina obilježavao se kao prestanak radova u polju, pa su ljudi na taj dan unosili jaram u kuću i spremali ga do proljeća. S obzirom na to da danas malo ljudi obrađuje zemlju, ovaj običaj održao se u sjećanju ljudi, ali i u uzrečici koju sam čula u svim mjestima istraživanog područja "*Sveti Martin jaram na pod, vole pod pod*" ili "*Sveti Martin pušku na klin, vole pod pod, jaram na pod*".¹⁰⁰

Iznimku na ovom području predstavlja kazivanje Mirka Prpića *Cunge*, koji jedini na Krivom Putu, zadnjih trideset godina, krsti mošt. Mirko Prpić *Cungo* grožđe za vino ne uzgaja već kupuje, a pravljenje i krštenje mošta naučio je od svog prijatelja podrijetlom iz Krivoga Puta koji se oženio u Pitomači gdje je počeo pripremati i krsti mošt na dan Svetog Martina. Običaj je na ovo područje unesen zbog svojih zabavnih karakteristika. Mirko Prpić *Cungo* tako ga je i opisao, kao okupljanje prijatelja u senjskoj konobi gdje svi jednostavno međusobno nazdrave s punim čašama, a nema posebnih zdravica i

⁹⁶ R. PAVELIĆ, 1973, 184.

⁹⁷ Broj godina do udaje određivao se prema rednom broju horizontalne trake na krovu, gdje bi vijenac pao.

⁹⁸ Kazivači su se uglavnom složili da tog običaja nema zadnjih pedeset godina.

⁹⁹ Milka Prpić *Markina* rođena je 1931. godine.

¹⁰⁰ Marko Pavelić *Mijatini* iz Žuljevića (Podbilo).

blagoslova, što je uobičajena praksa u sjevernim krajevima Hrvatske prilikom krštenja mošta. Ipak, prisutan je šaljivi ton krštenja mošta specifičan za područja Hrvatske u kojima je ova praksa uobičajena. Na ovaj način unesen je novi element u ciklus godišnjih običaja Krivopučana.

Zaključak

Običaji i uvjeti proslave ovih blagdana promijenili su se tijekom vremena kako općenito tako i na području Krivoga Puta. Može se primijetiti da su se do današnjih dana očuvali samo pojedini elementi iz ranijih razdoblja. Neki običaji, na području Krivoga Puta, napušteni su zbog praktičnih razloga, poput *panja badnjaka* i unošenja slame. Ipak ovi običaji žive u sjećanju ljudi i prenose se usmeno na mlađe generacije, najvjerojatnije zbog njihova simboličkog značenja i dojmljivosti, te važnosti koju su imali za ranije naraštaje. U Senju pojedinci, poput Mirka Prpića *Cunge*, još i danas unose za Božić slamu na jedan dan u kuću i tako pokušavaju djeci dočarati nekadašnja obilježavanja Božića (iz svojeg djetinjstva), dok neki samo simbolički stave malo slame pod kruh. Do danas su se očuvali i elementi koji su se nekad nalazili na božićnom stolu, za koje se vjerovalo da osiguravaju obilje u idućoj godini. Tako je danas raširen običaj sijanja pšenice na Svetu Luciju i stavljanje bršljana oko božićnog kruha. Dosta ljudi, uglavnom na selu, još uvijek peku božićni slatki kruh, dok ga u gradu većina ipak kupuje za Božić, iako i tu ima iznimaka. Svijeća se i danas stavlja u posudu napunjenu sjemenom pšenice ili ječma, a ukućani je nakon večere gase vinom i gledaju kuda će dim krenuti (gatanja dimom o smrti danas promatraju isključivo u šaljivom tonu). Do danas se zadržao i običaj da muška osoba prva čestita Božić. U današnjem kontekstu, suvremenog društva, većina elemenata božićnog ciklusa običaja naslijeđenih iz prošlosti imaju drugo značenje, kako na selu tako i u urbanim sredinama, te su više rezultat nostalgije, nego vjerovanja u osiguravanje obilja u nadolazećoj godini.

Selima Krivoga Puta zadnja pokladna povorka *mačkara* obilazila je otprilike prije četrdeset godina. Posljednjih nekoliko godina postoji inicijativa učiteljice u Krivom Putu, koja za poklade spremi školsku djecu za obilasku po selu, a ljudi im daju jaja, novce i druge slične stvari, te kažu *bit će sretna godina, došle mačkare u kuću*. U Senju, pak, djeca Mirka Prpića *Cunge* i djeca iz susjedstva obilaze kuće po Senju, uglavnom zadnju večer poklada, u utorak, te uz lik Luce koja nosi košaru i sakuplja darove, održavaju još pokoji element nekadašnjih poklada s Krivoga Puta koje time nastavljaju pomalo trajati u jednom novom kontekstu i s novim značenjima. Prema kazivanjima većine ljudi

na istraživanom području, na karneval u Senj se nije išlo dok god su se ljudi za poklade okupljali i obilazili po selima ovoga područja. Kako su, u razdoblju oko Drugog svjetskog rata, ljudi postepeno počeli napuštati ovo područje i odlazili živjeti u Senj, tako su počeli dolaziti na senjske fešte na kojima danas Bunjevci i dominiraju. Naime, osim što su na današnjem senjskom karnevalu Bunjevci brojčano u većini, nekoliko posljednjih godina Bunjevac je predvodio karnevalske povorku.

U ciklusu uskrasnih običaja do danas se zadržao običaj blagoslova i čuvanje maslinove i *drinove* grančice, ali im se magijsko značenje izgubilo.

Dosta običaja, koji su ovdje predstavljani, zaboravljeni su, žive u sjećanjima pojedinaca ili se prakticiraju, ali u izmijenjenim oblicima ili s novim značenjima. Uzrok zaboravljanju i nestajanju pojedinih običaja dijelom se nalazi u činjenici dekrisitanizacije koju je zagovarala bivša vladajuća ideologija, ali i u premještanju stanovništva, raspadu lokalnih zajednica i modernizaciji. Na sve te promjene ne treba gledati negativno jer običaji nisu statične, nepromjenjive pojave, oni se mijenjaju paralelno s društvenim i političkim prilikama. Mijene običaja dokazuju njegov život u društvu kojem je bitno da običaji žive jer osim što svakodnevnici daju ritam, svojim ponavljanjem nude sigurnost ljudskog opstanka.

Ako se osvrnemo na građu prikupljenu na području senjskog zaleđa u razdobljima oko Božića, poklada i Uskrsa, uvidjet ćemo da postoje metonimijske prakse u kojima su pučke prakse i vjerovanja s kršćanskim blagdanom vezane jedino vremenom, a to bi bilo sijanje pšenice za svaku osobu u kući na Svetu Luciju, paljenje panja badnjaka, unošenje jarma u kuću, paljenje i gatanje svijećom u ciklusu božićnih običaja, gatanje o udaji za Ivanje, unošenje jarma u kuću za Svetog Martina i druge slične radnje. Metonimijsko–metaforičkim praksama moglo bi se protumačiti unošenje slame koja se smatra elementom pretkršćanskog porijekla koji je kristijaniziran, a razlog unošenja povezuje se s time što je Isus rođen na slami, zatim obilaženje kuća na blagdan Nevine dječice i udaranje mladih sa šibom od liske, bukovine ili drijena, te zabrana kopanja zemlje na Veliki petak. Na kraju, metaforičkim praksama mogu se protumačiti sve radnje kojima se blagoslovima utječe na boljitak, na primjer nakon blagoslova na Sveta tri kralja davanje pšenice blagu, stavljanje na gumno ili miješanje sa sjemenom za sijanje, zaticanje božićne slame za voćke i bršljana s božićnog stola u štalu, zatim korištenje blagoslovljene grančice masline i drijenka kojima se na Jurjevo izgoni stoka ili se stavljaju u zemlju kad se nešto sadi ili sije.

Popis kazivača

Krmpotić Anka *Bokulić*, rođena 1948. godine u Lukovu, rođ. Bilen, žena Ivana Krmpotića *Bokulića*, živi u Veljunu
Krmpotić Ante *Škobac, Šimunov*, rođen 1944. godine u Veljunu, Škopci
Krmpotić Ivan *Bokulić*, rođen 1948. godine u Veljunu
Krmpotić Ivan *Škobac*, rođen 1929. godine u Veljunu, Škopci, radio jedno vrijeme u Njemačkoj
Krmpotić Ivan *Šoparin*, rođen 1925. godine u Veljunu, Šojatski Dolac
Krmpotić Ive *Pičica*, rođen 1944. godine u Kuljićima, Škopci
Krmpotić Ivka *Grabarova*, rođena 1942. godine u Veljunu, rođ. Krmpotić, živi u Senju
Krmpotić Mara *Brndina*, rođena 1922. godine u Veljunu, rođ. Krmpotić
Krmpotić Milan *Zekonja*, rođen 1930. godine, živi u Veljunu
Krmpotić Nevenka *Aneličina*, rođena 1920. godine u Veljunu, rođ. Krmpotić
Novoselnik Višnja, rođena 1944. godine, rođ. Šojat
Pavelić Marko *Mijatin*, rođen 1917. godine u Žuljevićima
Prpić Eleonora *Lejina*, rođena 1942. godine u Veljunu, živi u Senju
Prpić Ivan *Kavarica*, rođen 1927. godine, Lucići
Prpić Mile *Popić*, rođen 1937. godine, živi u Mrzlom Dolu, Popići
Prpić Milan *Markini*, rođen 1929. godine u Veljunu
Prpić Milka *Markini*, rođena 1931. godine u Veljunu, rođ. Krmpotić
Prpić Mirko *Cungo*, rođen 1939. godine u Krivom Putu, živi u Senju
Špalj Ana *Cucina*
Špalj Tome *Cucin*, rođen 1928. godine
Tomljanović Jadranka, rođena 1965. godine u Senju, rođ. Prpić, kćerka Eleonore Prpić *Lejine*, živi u Zagrebu
Tomljanović Jure *Ban*, rođen 1943. godine u Šolićima
Tomljanović Mara, rođena 1945. godine u Veljunu, živi u Krivom Putu
Tomljanović Zlata *Pešina*, rođena 1923. godine, rođ. Prpić
Vukelić Anka *Matićeva*, rođena 1922. godine, rođ. Vukelić, živi u Rupi

Litertaura

Vladimir ANIĆ, *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb, 2002.
Vitimir BELAJ, *Hod kroz godinu*, Zagreb, 1998.
Jasna ČAPO-ŽMEGAC, *Hrvatski uskršni običaji*, Golden marketing, Zagreb, 1997.
Milovan GAVAZZI, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1939.
Milovan GAVAZZI, *Vrela i sudbine narodnih tradicija*, Zagreb, 1978.
Rikard PAVELIĆ, *Bunjevci*, Zagreb, 1973.
Dunja RIHTMAN-AUGUŠTIN, *Knjiga o Božiću*, August Cesarec, Zagreb, 1992.
Dunja RIHTMAN-AUGUŠTIN, *Ulice moga grada*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2000.

Sanja SCHNEIDER, Senjski ljetni karneval, *Etnološka tribina*, 25, Zagreb, 2002, 75-98.

Aleksandra VLATKOVIĆ, Odijevanje i tekstilno rukotvorstvo primorskih Bunjevaca, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003, 587-628.

Ostali izvori:

Upitnica Etnološkog atlasa broj IV, teme broj 135-140, Fd 241, kazivač Milan Krmpotić iz Krivoga Puta, zapisivač Slobodan Šikić

DIE JAHRESGEBRÄUCHE DER KÜSTENBEWOHNER BUNJEVCI AUS KRIVI PUT

Zusammenfassung

Aufgrund des Materials, das im Mai 2004 gesammelt worden ist, auf dem Gebiet Krivi Put, bzw. in Orten Veljun, Rupa, Šojatski Dolac, Šolići, Žuljevići, Škopci und Krivi Put, wurde im Artikel das Thema der Jahresgebräuche Bunjevci auf dem Gebiet Krivi Put bearbeitet.

Der Artikel ist nicht auf die Herkunftsforschung der einzelnen Gebräuche gerichtet. Man strebte danach mehr Aufmerksamkeit dem "Leben", beziehungsweise dem Gebräuchedasein in heutiger Zeit, den Familien, die noch immer in den Dörfern von Krivi Put, sowie auch bei den Familien, die aus diesem Gebiet ausgewandert sind und in Senj und Rijeka leben, zu geben. Ich versuchte die Bedeutung und die Bedeutungsveränderungen einiger Gebräuche während der Zeit und in anderen Kreisen bzw. im Primärkontext innerhalb des Dorfes auf dem Gebiet Krivi Put und auch bei den ausgewanderten Familien von Bunjevci in urbanen Kreisen, aufzuschreiben. Ich habe auch auf das parallele Dasein vorchristlicher und christlicher Elemente in den Jahresgebräuchen zurückgeschaut.

Über den Teil der Gebräuche der Menschen, mit denen ich über dieses Thema gesprochen habe, erzählten sie mir die Erinnerungen aus der Jugendzeit, danach was sie erlebt haben oder danach was ihnen die alten Leute erzählt haben. Solche Daten beziehen sich auf ihre Jugendzeit, hauptsächlich auf die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts. Die Daten über Gebräuche an denen die alleine teilnahmen, nach dem Zweiten Weltkrieg, beziehen sich auf die Kennzeichen der Feiertage in der Kommunistenzeit, sowie auch in der heutigen Zeit.

In allenstehenden Textkapiteln werden reihenweise Weihnachts-, Faschings- und Ostergebräuche, sowie auch die, die im Zusammenhang mit den Tagen dem Heiligen Juraj, dem Heiligen Ivan und den Heiligen Martin stehen.

Die Gebräuche und Festvoraussetzungen dieser Festtage haben sich im Verhältnis zur früheren Zeitabschnitten, in heutiger Zeit verändert, wie allgemein so auch auf dem Gebiet von Krivi Put. Man kann bemerken, dass sich bis zu den heutigen Tagen nur einige Elemente aus den früheren Zeitabschnitten erhalten haben. Ein großer Teil der Gebräuche, die im Text vorgestellt wurden, ist vergessen worden und leben in den Erinnerungen der Einzelnen oder werden praktiziert, aber in veränderten Formen oder mit neuen Bedeutungen. Der Grund für das Vergessen und das Verbleichen einzelner Gebräuche findet man, teils in der Dechristianisierung die von ex-regierender Ideologie durchgeführt wurde, aber auch in dem Versetzen der Bewohner, dem Zerfall der lokalen Gemeinde und der Modernisation. Nicht alle diese Veränderungen sollte man als negativ bezeichnen, weil die Gebräuche nicht statische, unveränderte Ereignisse sind, sie

verändern sich parallel zu den gesellschaftlichen und politischen Situationen. Die Gebräuche veränderungen beweisen ihr Leben in der Gesellschaft in der es wichtig ist, dass die Gebräuche leben, weil sie die Sicherheit des menschlichen Überlebens bieten und auch weil sie dem Alltag den Rhythmus geben.

ANNUAL CUSTOMS OF THE COASTAL BUNJEVCI OF KRIVI PUT

Summary

This article was based on data collected during May 2004 in the area of Krivi Put i.e. villages of Veljun, Rupa, Šojatski Dolac, Šolići, Žuljevići, Škopci and Krivi Put. The data elaborate the annual customs of the coastal Bunjevci of the Krivi Put.

This article is not directed towards a research of the origin of each of the customs. The more attention was paid to 'life' and existence of customs in present times amongst families, which still live in the villages of Krivi Put as well as amongst families who emigrated from this area and they live in Senj and Rijeka. The author tried to record the interpretation and changes of meaning of particular customs during time and in different surroundings, but primarily in the villages in the area of Krivi Put and by emigrated Bunjevci families in urban centres. The author also paid attention to the parallel existence of pre-Christian and Christian elements in annual customs.

The people with whom the author spoke about some customs described them according to their memory from their youth and according to the stories, which they heard from older people. These data were related to their childhood, which was at the first half of the 20th century. The data about the customs that they participated in were related to the period after WWII and they described the celebration of some holidays during communism as well as those today.

Christmas, carnival, Easter customs and those related to the Day of Saint George, Saint John and Saint Martin are represented in separated chapters of this article.

Customs and conditions of celebration of these holidays have changed today in general. It can be noticed that only a few elements from the past have been preserved. A large number of customs, which were presented in the article, were forgotten and today live only in the memories of some people or they are preformed, but in a changed form or with a new meaning. The reason for forgetting and disappearance of some customs can be found partly in de-Christianisation supported by the former government's ideology, as well as in the migration of inhabitants, dissociation of local communities and modernisation. All of these elements should not be observed negatively because customs are not static, unchangeable phenomena and they change alongside social and political conditions. The changes of a customs prove its life in society where it is important that customs live. The customs give rhythm to daily life and by their repetition they give security to human existence.